

В У С И.

Пайтелеймону Александровичу Кулішу.

Літь со́рокъ наза́дъ, а мо́же й бі́льшъ, ви́брали мене́ въ за-
сідате́лі. Замо́лоду служи́въ я въ воєнній, въ кавале́рії ще, такъ
зна́єте, не хоті́лось ми́ні зробі́тьца тимъ крюко́мъ. Ну, дво́рянство
ста́ло проха́ть, «послужи́,» ка́жуть, «грома́ді, го́ді тобі сли́ви суши́ть,
та соли́ть, та налива́ть.» Смію́тця, ба́чите, бо я зъ Опі́шні; а
тутъ ще жі́нка присі́калась: «лу́чче,» ка́же, «служи́ть, чимъ ба́й-
дики би́ть, та зъ Ма́рьєю Ула́совною въ ма́рііша гра́ть!» (Була́ у
на́съ сусі́дка така́, зна́єте, якъ співа́ють: *иду́ собі, підска́кую...*)
Нічо́го бу́ло робі́ть, — отъ я й зго́дивсь.

Черезъ неде́лю дві, присла́ли ми́ні пові́стку, що губе́рнаторъ
утверді́въ ви́бори, и що́бъ я *неукоснительно, зъ полу́ченія
сего, прибу́въ въ і. По́таву, для́ принесенія́ достодо́лжної
прися́ги.*» Ві́нняяла жі́нка зъ скрі́ні мій милиціо́нний коза́кїнь; що́
порва́лось — позашива́ла, та швиде́нько й ви́проводила, и зъ Ма́рь-
єю Ула́совною не дала́ попроща́тьца; и въ го́лову вона́ собі не
кла́ла, якé ли́хо мене́ тамъ стере́гло...

Въ неде́лю, пі́сля служ́би, прися́гали, и зъ собо́ру прями́сенко
по́ехали до на́шого пре́сідате́ля *учини́ть явку.* А пре́сідате́лемъ
тоді́ бу́въ той... що́ прозва́ли: «веля́ке ді́ло—опе́ньки:» нехо́чу ё́го
й зга́дувать, бо вмеръ,—цуръ ё́му, що́бъ ще й не ви́лаявъ! При-
ї́здимо́, ввійшли́ въ передню́, на двє́рях стои́ть лаке́й въ капта́ні,
въ німе́цькихъ га́ланьцяхъ, не зъ на́шихъ, — зъ пре́сідате́лемъ зъ
Москві́ при́їхавъ.

»А що́,» пита́ємъ: «чи при́йма?»

»Ні́каксь пѣ́тсь,» ка́же: «е́го пре́восходи́тельство не изво́-

ляться приймати, неугодно ли вамъ росписаться. « И показує пальцемъ на книгу, що лежить на столі въ зеленихъ палятуркахъ.

Глянули ми одинъ на другого, здвигнули плечами, та й стоїмо якъ вкопані: не знаємо, що і робить. Тоді не було ще у насъ того звичаю, що якъ розвозять ту *визину*, та приїде менший до старшого, то не дає билетика, а тільки розписуетця.

»Что жъ, господя,« каже лакей, »роті пороззявляли, извольте записиваться.«

»На-биса жъ?« питаємъ.

»Такъ угодні,« каже, »его превосходительству.«

Стали совітоватця, що воно за нечиста мати ся книга; одинъ каже: »се, може, той альбомъ, що на пам'ять вірші пишуть, та пробиті стрілами серця малюють;« другий каже: »може схотілося председателю побачить, який у кого почеркъ.« А лакей такъ надъ душею й стоить: »пишіть та й пишіть!« Отъ Кирило Онуфріевичъ Пищій-Муха, якъ грамотніший міжъ нами, й каже: »може вінъ дума, що ми й писать не вміємо?« — взявъ перо, трішки подумавъ, та й начеркавъ:

»При сей вѣрной оказіи, спѣшу выразить душевное мое при-
скажіе и сердечное сокрушеніе, что по непредвидимымъ обстоя-
тельствамъ лишонъ счастья, лично засвидѣтельствовать мое глубочайшее
уваженіе и преданность, съ которыми почтеннѣйше честь имѣю
 пребыть Вашего Превосходительства, всепокорнѣйшій....« та й за-
крутивъ... (Дѣ бъ—то ёму не написать: самъ терся по тихъ Пе-
тенбургахъ!).

Дає пірб,—такъ всі одъ нѣго, якъ одъ чорта, жахаютьця. Одинъ другого штовха: »бери ти!« »ні, ти бери!« Далі до мене: »починай,« кажуть: »ягъ тобі не вигадать? ти жъ на всю Опішню брехунъ!« Взявъ я те прокляте пірб, думаю: що бъ мені написать ёму на пам'ять? Встромлю въ чорнилицю, налагожусь писать, и знай стромляю: нічого въ голову не лізе! А тутъ ще кругомъ обступіли, дивлятьця, а лакей тріхи въ потилицю не штовха. Приміряєсь, приміряєсь, а далі й думаю: вінъ дуже ласий до дівчатъ, нехай же посьміетця,» — взявъ та й надточивъ:

»И вѣчера галушкі и сѣгодня галушкі:

»Прийді, прийді, сѣрденько, на біліі подушкі;

»И учѣра кулішъ и сѣгодні кулішъ:

»Прийді, прийді, сѣрденько, мою дѣшу потішъ.

Підписався, та ще й закарлюгу загнубъ, якъ хвістъ у хортá. Тутъ вже за мною и другі почали, хто написавъ:

»Спробовать перá й черни́ла,

»Що въ ёму за си́ла:

»Такъ перо́ пи́ше,

»Якъ му́ха ди́ше.»

Хто розма́зався тимъ »глубочайшимъ,« а покійникъ Назаръ Семеновичъ Тупу—Тупу—Табунецъ Буланенький, *при сей вѣрной оказіи*, ще й жалобу на свого сусіда написавъ, що ззивъ у ёго »многоплодного« индіа́ка. Отта́къ записуємось, а диявольский лакей ажъ морду на бікъ гне та регóчетця.

»Не скажетеъ вамъ,« ка́же, »его превосходительство за это писанье спасибо!«

»А що́жъ?« ка́жу: »якъ вміли, такъ и написали; ёму жъ схотілось на́шого писанья, — нехай и читае по субóтахъ.«

Після сёго, розті́хались гарненько по квати́рахъ и ні гáдки собі. Ажъ у вéчері, прині́сь до мене па́латский сто́рожъ бума́гу. »Прочита́йте,« ка́же »и роспи́шітця.« »Що за вра́жа ма́ти,« думаю, яку мо́ду ви́гадали! такъ ба́чите воно́ й легенько роспи́суватьця! Прочита́въ, — тільки й написа́но:

»Его превосходительство, господинъ статскій совѣтникъ и разныхъ орденовъ кавалеръ, предлагаетъ Г.г. членамъ всепремѣнно явиться къ нему завтрашняго числа въ десять часовъ пополунощи.«

»Се, думаю собі, на за́куску при́глаша,« — та взявъ и роспи́сався: »буду; хліба й со́ли не пу́раюсь.« Хто ёго въ—біса й споді́вався, якá тамъ хлі́бъ-сі́ль бу́де!

На дру́гий де́нь, якъ разъ въ де́сять часі́въ, зібра́лись ми до пре́дсідáтеля. Хóдимо по за́лі; вже й одина́дцять проку́кало, — ні самъ не вихо́дить, ні за́куски непри́готовляють, а вже порá бъ и червя́ка замори́ть. Отта́къ доде́ржавъ насъ до двана́дцятого ча́су; да́лі лі́зе зъ ка́бинета, въ мунди́рі, въ білихъ штанахъ, щось на ший телі́наєтця, ще й переті́нь на па́лець настромі́въ. Ті́лько ви́ткну́вся зъ двері́й, такъ за́разъ на мене й ві́трищивсь, посатані́въ, ажъ зъ ві́ду зблідь. Тутъ ёму кла́няютьця; хто бубоні́ть: »че́сть и мило́ю явится,« а ві́нь, ні на ко́го не гля́нувши, прями́сінько до мене, — якъ крі́кне:

— »Къ кому вы явились?«

Дивлюсь на ёго, чи не здурівъ, думаю: чого се вінъ такъ гріма? а вінъ въ-друге ще дужче:

— »Я васъ спрашиваю, къ кому вы явились?«

— »Къ вамъ,« кажу.

— »А я кто такой?« пита і самъ чортомъ на мене дивитця.

— »Хведоръ Івановичъ,« кажу.

— »Не Оѣдоръ Івановичъ, а ваше превосходительство,« зновъ затріщавъ: — господи́нь предсе́датель, вашъ начальникъ, милостивый государь мой!« ажъ за́панивъ зъ се́рця.

Тю на тво́го ба́тька! думаю собі: чи ти сказівся, чи натріскався кукульба́ну?... а вінъ скі́льки глоти́ки сво́є співа́: »къ кому вы явились?«

— »Къ вашему превосходительству,« кажу: неха́й, думаю, по тво́єму бу́де.

— »А ка́къ вы явились?« зновъ репетуе: — отвѣчайте, милостивый государь мой! Ка́къ вы явились?«

Що за на́насть така? незнаю, що ёму й каза́ть.

— »Съ досто́должнымъ ува́женіемъ,« кажу.

— »Развѣ въ такомъ видѣ, кричи́ть, — являю́тся къ нача́льству съ досто́должнымъ ува́женіемъ? Посмотрите вы на себя!«

Огляну́вся я на се́бе, *все обстои́тъ благопо́лучно*: ме́дали ви́сять, черво́ний по́ясъ и шаблю́ка бі́ля бо́ку. Да́лі оберну́вся до товари́шівъ та й питаю:

— Чи не зна́ете хочъ ви, чо́го одъ ме́не тре́ба ё́го прево́сходи́тельству, господа́ину предсе́дате́лю, на́шему нача́лнику?«

Якъ розсе́рдитця жъ, такъ Бо́же мій милостивий! підска́куе, якъ зінське щені́, и при́ска — не́на́че сукно́ мо́чить!

— »Вы милостивый государь мой, репетуе, — не имѣете должной атенци́и къ нача́льству, не исполняете устано́вленныхъ формъ, на́руша́ете госуда́рственны́я узаконе́нія, я васъ въ два́дцать че́тыре часа́ преда́мъ су́ду!«

— »Якъ бу́де за що́,« кажу, »то мо́жна й за́разъ преда́ти су́ду... Позво́льте, кажу́, крути́вши вуса́, — и ми́ні васъ спроси́ть: чо́го вамъ одъ ме́не тре́ба? хиба́, кажу́, дво́рянство на те ме́не ви́брало, щобъ на ме́не крича́ли, якъ на лаке́я?!« Та се ка́жучи, ще й шабелю́кою сту́кнувъ. Доса́дно жъ, и́й-Бо́гу, ста́ло! що́ за

чортова матері, думаю: прилипъ до мене, якъ шевська смола до чобота. Такъ куді! *ninъ своє, а чортъ своє!*

— Молчать! кричить: — вы еще осмѣливаетесь разсуждать! Посмотрите въ зеркало, въ какомъ видѣ вы явились къ начальнику!

Підвівъ мене до дзеркала; дивлюсь: козакинъ мій заціпнутий на всі гаплички, медалі висять, и прочее дѣ розірвалося — позашивано; *все обстоить благополучно...*

— Чтѣ, питі, видите?»

«Нічогоісенько, — кажу, — не бачу, чогѣ вамъ одъ мене схотілось!

— Какъ — чегѣ! зновъ закричавъ: — на какомъ основаніи вы осмѣлились явиться ко мнѣ въ усахъ? Вы теперь состоите въ гражданской службѣ, а потому право ношенія усовъ на васъ не распространяется.

— Зъ сего бѣ и почали, кажу: — якъ не роспропраніетця, то й виголюсь. Нічого було й кричати, якъ на живіть: се бѣ, кажу, — и губернаторъ и самъ министр такъ глѣтки не дравъ!»

— Прошу не разсуждать, — каже, — а исполнять, чтѣ вамъ приказываютъ; чтобы сего же дня выбрили усы, а не то — я васъ подъ арештъ посажу!

Далі вивірівсь на прѣчихъ и каже: »Я васъ призвалъ, милостивые государи, чтобы выразить вамъ крайнее мое неудовольствіе за то неуваженіе и непрѣстительную дерзость, которую вы учинили вчерашняго числа вашимъ неумѣстнымъ поступкомъ!»

— Позвольте узнать, ваше превосходительство, — почавъ Пищѣ—Муха, — въ чемъ заключается неумѣстный нашъ поступокъ, учиненный вчерашняго числа, изъ котораго можно бы усмотрѣть неуваженіе къ вашему превосходительству и непрѣстительную съ нашей стороны дерзость?

— Какъ—изъ котораго? крикнувъ: — а какъ вы могли позволить себѣ писать въ визитной книгѣ такую дичь: и галушкѣ и куліші, и жалобы записывать, словно на почтовой станціи, — когда вамъ слѣдовало только записать ваши фамиліи... Это просто бунтъ противъ правительства!.....

— Наши именныя списки, — зновъ почавъ Пищѣ—Муха (а вінъ вже такий бувъ, що хочъ кому нѣса втре), доставлены уже вашему превосходительству; слѣдовательно мы никакъ не могли предполагать, чтобы вамъ предстояла надобность въ нашихъ фамиліяхъ,

а полагали, що ваше превосходительство интересовались болѣе на щотъ нашихъ почерковъ и словосочиненія, а потому каждый изъ-среды насъ, по мѣрѣ силъ своихъ, потщился выразить свои чувства и мысли, никакъ не предполагая, чтобы ваше превосходительство...

— Ну, довольно довольно! « (допикъ—такіі ёго Пищій—Муха!)—ви, каже,—якъ маятникъ въ часахъ: торкни васъ разъ, то ви дѣсять разъ завиляете. Теперь, господа, « каже, повертаючись на всі стѣ-рони,—извольте отправляться; на первый разъ я васъ прощаю, но въ другой—будьте ссторожны: я не люблю шутить! А вы, ми-лостивый государь, « каже, глянувши на мене,—»чтобы сію минуту обрилисъ! понимаете?

— Якъ не понять, кажѹ:—у мене е дурень, що сливи стере-жѣ, — такъ и той васъ пойме. «

На се хотівъ бувъ вінъ обізватыця, та попирхнувся, скоринѣ въ кабинетъ и зачинивсь: обридло вже й ёму гримать, пріскать и підскакувать. Стали й ми виходить, похваляемъ ту гаспедьску закуску, а секретарь нашъ, Оома Петровичъ, дѣ не взявся, до мене й собі:

— Якъ можна, каже, — въ граждѣнській — вуси носить! «

— Та хочъ ви мовчить, кажѹ: — чортъ бѣтька зна зъ чѣго та-ку кѹру піднялі! Не то вуси, — и борода ділу не поміха! «

— А въ визитній книжці и на обявительному листѹ, « каже: — що ви написали? «

— Поцілуйте мене сѣгодні, кажѹ, — а я васъ завітра! «

Не ставъ зъ нимъ и розговорювать и безъ ёго гірко на душі, такъ досада и розбіра, такъ и поверта назадъ, щобъ хочъ віляять іродового сина. Скільки на світі живу, а ніхто на мене не кри-чавъ, ні съ кимъ не лаявся,—тільки де-коли зъ жінкою;—а тутъ и не встерігсь, відкілі та й свѣрка вірвалася, бодай ёму до смер-ти такъ підскакувать та пріскать! Прийшовъ на квартиру, заразу доставъ зъ шкатулки бритву, наміливсь, чергъ, въ друге... такъ моі вуси, не наче скошена трава, и впали на рушникъ. Якъ глянувъ же я на себе въ дзеркало, такъ бѣтечки!... ажъ злякався, самъ себе не пізнавъ, чортъ—бѣтька—зна на кого й похѣжий, и ротъ кривій, и щѣки позанадали, и нісъ похнюпивсь: зовсімъ не я, а німець Адамъ Ивановичъ Фрикъ, що въ Кременчѹку шлѣнку роз-бірає!... щобъ мині до завітрѣго не дожить, коли брешѹ! Въ пер-ший разъ, якъ живу на світі, довелось мині зголіть вуси; лѹчебъ

було и не дожить до сього ліха! Якъ би знавъ, що зроблюсь такимъ паскуднимъ, то Богъ мене побий, колибъ збривъ, хочби не то що підъ судъ, — хочби жили зъ мене тягли! И кому зъ того прибуло, що я безъ вусівъ?... кому вони мішали: чи їсти, чи пити, чи, якъ кажуть, вірою и правдою служити?... Якъ я теперички до жінки вернуся? Якъ я гляну въ вічі Марьи Уласовні?... Згадавъ я й літа мої молодії: не одна, було, глянучи на мої вуси, збирала губки на оббручку, не одна и цілувала и милувала їхъ!.... Отакъ журюся, а слізи капъ-капъ!.... Здається, и за старшимъ синомъ такъ не вбивавсь, якъ померъ!... Мій Боже милий! подумавъ, ударивши себе въ груди: за що ти мене такъ люто покаравъ?...

Нічого було робить більшъ въ Полтаві, бо въ должность веле-но вступать тільки черезъ тиждень, отъ я й поїхавъ до-дому. То було якъ ідешъ, то знай гукнешъ на кучера: »торгай, хлопче, торговай,« а теперички сижу собі, схиливши голову, неначе мене на шибеницю везуть: пари зъ рота не пущу, хибя якъ швидко побіжить, то озвесься: »не жени коней, — потімишъ!« — Такъ вже на-ровлю, щобъ мині у ночі приїхати, бо жінка тоді була не порожня, то, думаю собі, якъ гляне разомъ на мене, та злягається, то ще (нехай вінъ сказитця) приведе Адама Івановича Фрика. Під-їзжаю до свого двору, уже зовсімъ смерклося, и въ будинку не світитця, виляжу зъ брічки, а тутъ якъ загавкають на мене собаки! »тю, дурні,« кажу, »хазяїна не пізнали!« Хотівъ бувъ по-глядити, такъ бісові собаки гланули на мене, та въ-рбстичъ. Війшовъ тихенько въ сніп... такъ якось чудно, матері його біс, будьто й не я, — здається й хата не моя, ійже Богу правда!... Отожъ, кажу, якъ загавкали собаки, жінка й прокинулася; чуже — хтось війшовъ.

— Хто тамъ?« пита.

— Се я,« кажу.

— На когочъ тамъ собаки гавкали?«

— Не знаю.»

— Та йди жъ, — крідесся!«

А въ мене такий звичай бувъ, що, було, якъ приїду до дому, то зразу, хоч и вночі, всіхъ розбуркаю: зъ дітьми граюся, зъ жінкою цілуюся, бабусю Оришку, що за дітьми приглядує, зачінаю; а теперички якъ тать, мовъ той злбдй, крідусь, — не знаю, на яку й ступитъ. Підійшовъ до кроваті, а жінка протягує до мене руки цілуватця. Поцілувалися, а вона:

— «Хто се?» та менé рукою по губахъ... Якъ паробить рѣпету:
»Ой лішечко! Злодій!... Орішко, вогню, вогню!»

Я її уговорюю,—такъ куди! не слуха: и руками й ногами відъ мене.

— Не підступай!« кричить,—не підступай!»

Всіхъ дітей переполюбила, та вже Орішка прибігла зъ свічкою. Вітрилися на мене, дівлятця... здається й я, такъ не я жъ: нема вусівъ!

— Що се зъ тобою сталося?« пита жінка:—чи ти живий, чи мертвий?!» а сама ажъ пополотніла,—триситця, неначе трясця її трясé.

— Тимъ то й моé лихо,« кажú, — що живий!»

— Що зъ собою зробивъ?« пита, — оглашений!»

— Се жъ, кажú,—дiка тобі: тепериньки вже не буду байдики бити, та зъ Марьею Уласовною въ марьяна гратъ!

— На що жъ ти вуси збривъ?« пита.

— Теперъ состою въ гражданській,« кажú,—якъ и мині казали:—а потому́ право пошєнія усовъ на мене не розпростраєтця.»

— Чи вінъ п'яний, чи здурівъ?« каже жінка, глинувши на Орішку; та якъ заголосить, якъ вдарить себе въ груди, а за нею дiтворá й Орішка; а бiсови собаки почули,—ну й собі: и вють и скiлять, такъ-що Бiже мiй милостивий, такий гвалтъ підняли, хочъ зъ хати,—та що зъ хати!—зъ селá тiкай... просто кiнець свiта наступає.

Оттакъ цілісеньку нічку рiомали, и я зъ ними: сижú та плачу. До кровi губи собі подрiнавъ: хочú, знаєте, вусъ крутнúть, хапъ за губу,—нема́ нічого, и вдрипну...

На другiй день, така напала на мене нудгá, хочъ крiзь землю провалiтьця. Що кому не скажешъ, нiхтó менé не слуха: дiти одъ мене одвертаютьця, жiнка хлипа, нi бiдна дворовá собака, матерi їхъ бiсê, до рукъ не йде. Дiмаю собі—щó минi на свiтi робить?... А тутъ стали сусiди нави́дуватьця и Марья Уласовна приишла, а я одъ нихъ ховаюсь, та лицé закриваю, неначе, — казна-щó такé.... Йi же Бiгу правда! На третiй день зо всiмъ таки́ ослабъ, еле дiсну: груди минi заложило, живiть підвелó, (за три дни шматкá хлiба въ рóтi не булó), не знаю вже, чи голова въ мене на плечахъ, чи може каву́нь. Жiнка вбиваєтця,

діти пишять! Зовсімъ такий налагодився вмирати, хочъ за попомъ посилять!...

Коли, на моє щастя,—такъ вже Богъ милосердний не схотівъ посиротить моїхъ діточокъ,—приїздить Григорій Григоровичъ Захарченко, оттой, мѣже чули, що й въ чорта вигравъ би тяжбу,—такъ, кажу, приїздить; якъ глінувъ на мене—и назадь одступивъ.

— Що се зъ тобою, братіку? « пита.

— Пронадаю, « кажу:—се мой за мною прийшла! «

— Та не бреші, « каже,—тебе ще й поліномъ не добьешъ. Тільки,—каже пригладуючись,—дуже заскуднівъ: чого се? «

— Хибá вамъ повилáзило? « кажу.

— Вуси збривъ?

— Эге!

— На-биса? « пита.

— Нечиста мати въ граждáньску понесла, — такъ теперичке право ношенія усовъ на мене не розпространяється. «

— Хто се тобі вігадавъ?

— Ёго пре.....тее, кажу,—щобъ ёму добра не було! «

— Брехали ёго бáтька сині, та й вінь зъ ними, « каже:—тижъ зъ мундіромъ въ оставці? «

— Такъ щó?

— Такъ коли мундіръ на тобі, каже, спасибі ёму,—такъ и вуси при тобі!...

— Ій Богу?

— Побáчишь, « каже:—я тобі й ука́зь дамъ. «

— Бáтьку мій рідний, « кажу:—на свѣтъ ти менé народивъ! « Якъ скóчу зъ кровáті,—ну ёго обніма́ть та цілува́ть, а вінъ менé пиха́е.

— Ну тебе къ бісу, « каже:—якъ шпильками шпигаешъ! « Бáчите, одрослі трóшки вуси, такъ щі́тина й ко́летця.

Теперечки, спасибі їмъ, понасилили тихъ *то́лівъ*: щó треба, хочъ не скóро, а на́лапаешъ, а тоді—скорі́шь ска́рбъ изна́йдешъ, якъ чого тобі треба. Не у всякі́мъ повѣ́ті бу́ли такі й лю́де, якъ сей—що розка́зую—Заха́рченко: шука́ють, бу́ло, шука́ють, та й плáнуть... Таке́ ли́хо бу́ло, не пові́рите: коли ска́жуть, що пра́во но́шенія—не то вусівъ—голо́ви на твої́х плéчахъ—не розпро́стра-няється, то не турóуйсь шука́ть,—чи воно́ пра́вда, чи брехні́, сти́най голову, та такъ и ході́... Щобъ я пропа́въ, коли не пра́вда!

Ну, якъ почу́въ я одъ Заха́рченка про той ука́зь, то де́ въ ме-

не й сила та взялась! повеселівъ, якъ на світъ народівся. Заразъ жінка поставила намъ закуску, випили по чарці, по другій, старої, бутілки зó дві, сливянки, а тимъ часомъ запрягли міні брічку, та скільки видно—й заторохтівъ зъ Захárченкомъ. Дорогою, щобъ мене не побáчили, обв'язався платкомъ, тільки очі й блищать. Хто не стрінетця, пізна мене по коняхъ, и пита: »чогó се ти обв'язався?« — Бишiха, « кажу, » народилась. « Прихавъ до Захárченка. Якъ давъ вінъ міні той указъ, то ненáче рідного бáтька побáчивъ!.. Ну, тепérчки, думаю, вáше пре... тée... чий чортъ бóде старший!

Вернувся до-дóму и два місяці висидівъ въ карантині, поки вуси не повiдросли такъ, що вже й жінка зó мною цілується, и люде слухають, и собáки на мене не гáвкють. Вже й зъ Марь-ею Уласовною въ марьяша граємось, а тутъ така піднялась переписка! зъ Полтави повістка за повісткою: »неугоснительно, сь полученія сего, имѣете явиться.« А я имъ въ одвiтъ: »по случаю приключившейся внезапно болѣзни!« Ще зъ місяць подождáвъ, такъ якъ вже стали закрúчуватця, и поiхавъ въ Полтаву.

Тільки прихавъ, зáразъ натiгъ на себе козакiнъ, причепiвъ шаблiнку и пiшóвъ въ палáту, се бъ то *вчинить явку*. Вхóжу въ присутствiє... якъ глянe на мене г. предсiдáтель, такъ ёго й зжолóбило, ажъ носомъ закрути́въ.

— Чтó это, милостивый государь мой, « крикнувъ, — вы уклоняетесь одъ служби, и вторично осмѣливаетесь явиться ко мнѣ въ усахъ! «

— »Се, « кажу, —ще не вуси, а усiшки, а отъ якъ вiростуть, то бóдутъ усiща! « А самъ держусь за той указъ, якъ слiпий за поводачá.

И!.. якъ закричiть, та пiдскóче, та присне: »я васъ, милостивый государь мой, въ двадцать четыре часа... «

— Не гарячiтця, « кажу: —кровъ спóртите, а ось подивiтця! « Та тиць ёму въ рúки указъ. Дивiсь, думаю, хочъ повилáзять.

Прочитáвъ, — я́кось чóдно лúпа очiма, губи дрижать...

— Оо... Оома Пе... Петровичъ!—ка́же, запинáючись: —чтó это такое?

Хомá настáвивъ óко:

— Высочайший, « кáже.

— Безъ васъ зная, кáже предсiдáтель, —а распространяется ли право ношенiя усовъ? «

Хомі круть-верть, сюді-туди, нічого робить.

— Роспространяєтця,» каже.

Товарищі дивлятця на мене, перелякались, думають собі: буде міні халепа! А я дивлюсь на супротивниківъ, такъ їх очіма й імъ, та вуси кручу. Предсідатель гайнувъ на секретаря, повертілись вдвохъ сюді-туді, та й посідали тихенько; ні одинъ и п'ари зъ рота не пустивъ. Що, думаю собі, піймали облизня?... —

Такъ оттака-то чудасія була зъ моїми вусами! Якби не той ука́зъ, то може бъ довелось и д'теля звісти! Згадуючи прошле, не разъ думавъ: правду люди кажуть, що за Богомъ молитва, а за царемъ служба ніколи не пропадає. За п'ятнадцятилітню безп'орочну віслуживъ-такі собі те, що теперічки ніяке превосходительство на світі не обріє міні вусівъ,—отъ що!...

Олекса Стороженко.

1861 г.

С. Жемчужное.

ВЕСНЯНКИ.

I.

Сіло сонце за горою,
 Місяченько сходить,
 А мій милий на вулицю
 Співать не виходить.

Вийди, вийди, мій голубе,
 Вкупі заспіваємъ
 Надъ річкою — Коломакомъ
 Въ зеленому гаю.

Вийди, вийди, мое серце,
 На тиху розмову,
 Коли хочешъ мене бачить
 Веселу й здорову.

Вийди, вийди, козаченьку,
 У вечіръ пізненько,
 Пригорну тебе до серця
 Щиро и близенько.

Вийди, вийди, лебедьку,
 Поки світить зоря,
 Не завдавай молодому
 Ти серденьку горя.

II.

Пішовъ козакъ у лісочокъ
 Калини ламати,
 Зустрівъ дівку — чорнобривку —
 И ставъ переймати.

» Дівчинонько, моя люба,
 » Стривай.... поговóримъ;
 » Нехай же я придивлюся
 » Та на твої брови.

» Дівчинонько, мое серце,
 » Постій — пожартую;
 » Дай—подивлюсь тобі въ очі,
 » Стиха поцілую.

» Дівчинонько, моя пташко,
 « Ходімъ въ мою хату;
 » Я посіявъ грядки — квітки...
 » Будемъ вкупі рвати.

— » Ой не гараздъ, козаченьку,
 » Ой не гараздъ робишъ,
 » Що ти мене молоденьку
 » Та изъ ума зводишъ.

» Ой не гараздъ дівчиноньку
 » Въ лісу переймати:
 » Треба перше до матінки
 » Сватівъ засилати.

В. Куликъ.

С. Нижні Млини, коло Полтави.
 Весною, року 1861.

ВЕСЕЛА УДОВА.

Сватавъ мене двічі панъ
 Воєнний—вельможний;
 Сватавъ мене й хліборобъ —
 Чоловікъ заможний;
 А я собі удова
 Та й тимъ не журюся,

Поки личко червоніє
Зо всього сміюся.
Якъ схочу я погуляти —
Зиялась, одяглась,
Коло мене — и музика
Де не узялась;
И підківки відскакують
Зъ чобітотъ відъ танцівъ...
Вийшла зъ хати у-вечірі,
Вернулася вранці;
Козаченьки черноусі
Зо мною жартують,
А дівчата зазидливі
Мині ворогують;
Козаченьки коло мене
Округі заходять, —
У госпóду, на розмову
До мене приходять;
Чи заболить голівонька,
Занудить серденько —
Розважають — заглядають
Въ очііі пильненько.
Одинъ ліки мині радить,
Другий відмовляє,
Третій сяде коло мене
Рученьки згортає;
Подівитця, придівитця —
Таку річ заводить,
Що щастливий — якъ зо мною
Слово проговорить.
Пожалкуєшъ, пожартуєшъ
Та просто імъ въ вічі:
»Не годітця, козаченьки,
»Кохатися двічі!
»На що мині вінчатися,
»Та губіти долю?
»Буду собі удовою
»Пильнувати волю...

»Після шлюбу—не до танцівъ! —
»Якъ дітки маленьки —
»Той істоньки, той питоньки
»Попросять у ньеньки.

В. Куликъ.

С. Нижні Млини.

16 квітня 1861 р.

ХАТНЄ ЛИХО.

I.

На все село була въ насъ колись Параска Духанівна: весела, моторна; брові серпикомъ, повновіда, краса зъ лица якъ не присне. А жартовлива жъ! Оце було сидімо... въ одну хату насъ, дівчатъ нати́ритця, було, якъ раківъ у я́тірь, на по́рядки,—отъ и Духанівна міжъ нами приде; и не згледимось, коли вона й ви́нирнула: вскочила въ сѣни, сорочку ви́смикала пиза запа́щини, щобъ слободнійше було, вскочить у хату, візьметця въ боки—гопъ—гопъ! и пішла гупотіть и всякі каверзи ви́роблювать. Що́ було сміху! А то́ ще було до її вві́жетця нашъ Андрій, старий мірошникъ, трі́хи вки́нувши. »Ій Бо́гу«, ка́же, »Параско, ти пі́йдешъ за мо́го Петру́ся: въ ме́не мли́ни, въ ме́не ка́мені... Хочъ що́-дня їжъ па́ляниці й кнїшї. Гай кругомъ вели́кий. А поля́—скі́льки очі́ма заки́нешъ: усе́ вамъ покї́ну«. А въ ёго нічо́го не було,—ті́льки ві́тракъ, да й то па́нський, а вінъ мірошникомъ. Отъ, Параска по́стері́вши ёго й почне́ передъ дівча́тами похва́літись: »Що́ въ мо́го Петру́ся добра! мли́ни, ка́мені; жит́я я́кі, гречкі́! и о́комъ не згледї́шъ; зе́лено, да кра́сно; жи́ві собі да м'які́ па́ляниці їжъ. А одѣ́жи, одѣ́жи въ мо́го Петру́ся! жу́панівъ, кужухівъ,—ажъ м'я́з ість! Пі́йду за ёго. Сѣ́годні сї́ву ша́пку на бакрі́нь звѣ́рне, помолоди́кує; на за́втра чо́рну сму́шєву; а ще жъ то якъ дру́жка кві́тку наші́е! А чо́боти ю́хтові́, но́ві, жу́панъ сї́ній, поя́съ ка́лама́йковий, стѣ́нжку зъ сорочкі́ черво́ну ви́пустить,—усѣ́ село заломї́ть. Пі́йду, пі́йду за Петру́ся!«

Отта́ке було коверзу́є Ду́ханка, по́хожа́ючи по ха́ті, да ще й руко́ю підопре́тця да й вигу́турює; да ще ні́бі й зага́детця. Смі́ху

було! И старі на печі, вівну скубучи, кіхкають; а вона й не всміх-
нетця, мовь сама собі въ хаті. Да й зновъ почне: «Засіки повні
гречки, овса! а свиней, а корів!»

А въ ёго такє убожество! тільки одна свитина на плéчахъ.
Да почне було прибіратись, мовь до вінця, уквітчаєтця; якъ ні-
чимъ, то хочъ гильчкѣ палѣмле зъ сухихъ гвоздівъ, або кали-
ною вберётця да тоді й гукає на насъ, щобъ ми весільнихъ пі-
сень співали. Ми було часто й одгуляємъ весілле, и хлѣбъ баби
замість короваю поділять: ся когò було не підведе! Що то була
за дівчина! заїде въ хату, то мовь зоря зоряє. Переступить че-
резъ порігъ—ужє й сміхъ. Та скòра жъ, та хистка якъ та ластів-
ка. Куді вбійють на годину—хвѣть-хвѣть, — ужє боржій и съ хати.
»Да гуляй«, вѣжуть: »чогò поспінаєся?« — »Гуляла бъ, да хлѣба
не брала, а ви не дастє.« Да вже тільки запащѣни кінєць побѣ-
чишь,—ужє й зникла. А хто нагодитця въ хату на побудень, чи
щò:» хлѣбъ да сіль!» — вона вже й одрізала: «Імò, та свій, а ти
въ порòга постій».

А то разъ вона спорядилась йти храмовати до тѣтки, въ друге
селò. Пòки дійшла вона до того села, то трѣхъ собі женихівъ здо-
була. Оцє заїде въ яку хату по дорозі одпочіти, (люде все зна-
комі),—отъ, привітаютьця; хазяйський парубокъ, тє, да сє, по слову
перемòвились; а пòслѣ й вѣже:—Чи пійдешъ?«—»Пійду, свѣтай.«
Абò подруга, що вкупі зъ нею зажинала: »Отъ якъ би мій братъ
тебє взявъ за сєбе: якъ би ми гѣрно пожилі!« —»Цуръ ёму, некъ
ёму! геть ёго сюди! Нехай сватівъ шлє—пійду«. Така мордована!
Пòки дійшла до тѣтки, такъ и трєтю собі пару споружила. Одінъ
ище въ неї й питає: «Щò жъ тобѣ, Парасочко, подарувати? «—
»Корòві черевіки!» вѣже.

II.

На другий день вернулась наша Парася съ храмовання до гос-
пòди. Рѣда мати що дочка вернулась: йй той день за два дні здѣвся.
Ажъ щось дзелєнь-дзелєнь, да підъ двіръ. «Щò се таке? чи не при-
ставъ іде?» вѣже мати. «Ворота одчиняютьця у нашъ двіръ; тройка
кòней и їхъ чєтверо сидіть на вòзі, мовь щось не прòсте... Ой
ограді жъ насъ крєстная сіла! Чогò ёгò до насъ несе?»

Параска виглянула да ажъ зблідла:

— Матінко! се жъ Ларієненко зъ старостами. Я за ёго не піїду, не піїду.

— Ти жъ по чому се знаєшъ, мой донечко? Дай, Боже, часъ добрий! Благослові Господь: се хочъ кому пара.

— Не піїду, не люблю! хочъ жыву въ зємлю положить!

А тутъ старости съ хлібомъ, зъ сіллю на порігъ и Ларієненко зъ корковими черевиками підъ плечемъ. Самъ такий одягний; сіній жупанъ на ёму ажъ виліскуєтця, на всіхъ смушєві шапкі,—багатири! Два дядькі старіі старостами. Привітали, якъ поводитця, матіръ.

— Сідайте, люде добрі.

— Нехай же зъ сєго часу все добре у васъ садовитця.

И питають: — Чи отдастє, чи нехай ще підростє?

А мати каже:

— Віпийте по чарці... Сватъ не сватъ, а добрі люде.

До Параски, а вона давай одкидатись, да й заховалась у запічокъ. А Ларієненко її за рукавъ: «Ти жъ казала, щобъ приїздили, ти мені сорому паробила! Я зъ гóрода старостівъ напросівъ, и коня третєго підпрягти віпросивъ. Теперъ менє парубóцтво очіма бóде низать и вдовшъ и впоперекъ; просвітку мені не бóде. За мене ні одна дівка теперъ не піде!

А дядькі нічóго не сказали; не віпили могоричъ; — за не́бóжа, за свій хлібъ—да й пішли съ хати не попрощавшись.

Дє-які ще збірались їхати до її съ хлібомъ зъ сіллю, да прочіли одъ людєй, якъ вертались зъ гарбузómъ, да й остереглись: цокляли шапкі.

III.

Після сєго вона довго подівовала. Довго обіходили її парубкі. Ажъ ужє на двадцятóму гóду дождалась пари,—дожартувалась до свого ліха. Прикащицький синъ за себе її взявъ; и хороший и замо́жний, и вони давнєнько накидали о́комъ оди́о на днóго; вінъ замовлявъ іноді й словомъ, да тільки Параска про себе се держала, бо й не сподівалась: багати́рь, да й на волю ёго за ба́тькову пра́цю випустили пані. Ще жъ и те її трóхи зупинило, що вінъ серді́того ба́тьба синъ, та й самъ мусить бу́ти серді́тий. «Не йди, Парасю,» ра́дять було її

дівчата: недогодишъ багатирéвi». А вінъ до неї вже й при лю́дяхъ, якъ голубъ коло голубки буркоче. Вона й байдуже на людські речі, одкрила ёму ду́шу: казала, що иноді було насилу зупини́є своє се́рце, якъ ёго де забачить, щобъ не кінутись до ёго. Люблячись вони собі й побрались, на диво лю́дямъ и, здавало́сь, на вічну утіху ма́тері.

Га́рно ззіла, га́рно й сходіла Параска. Було піде до це́ркви, да вберётця у ёго ма́тері кунтушъ зъ срібними у́сами, въ старо-сві́тський очіпо́гъ парче́вий, — намітка ажъ за ко́ліна, — увійде въ це́ркву, почне́ свічку ста́вить, покло́ни поклада́ти, — лю́де очей не зводять. Прехоро́ша була! По це́ркві тільки цокъ-цокъ підгівками: мовъ гетьма́нського ро́ду; а у її тільки дідъ бувъ духо́вного зва́нія, — то́го й вона́ прозива́лась Ду́ханкою, або Ду́ханівною.

IV.

Не до́вго жъ вона́ пони́шлася! такъ, годочо́къ або́ зо два. За га́рного, ка́жуть, пойді́, га́рне й ли́хо бу́де. Правду лю́де казали, що се́рдитий бу́де Петро́, якъ и ёго ба́тько-прикаши́гъ. Разъ вінъ при́хавъ зъ лу́гу; вона́ ёго й не споді́валася. Увійшовъ у си́ни, а вона́ зо мно́ю да зъ сусідо́ю стоїть, бала́кає. Та́кі щось здаётця прова́дила своє, якъ и дівкою́ була. А вінъ не сказа́въ їй ні здо́рова́ була, нічо́го, да зъ се́рцемъ до не́ї: »А дити́ну поки́нула!» (уже въ їхъ и дити́нка найшла́ся). Зна́єте, при лю́дяхъ, не поздо́рбався, да бу́цимъ то́ вже їй дитина не та́ка ми́ла якъ и ёму: ура́зивъ її заразо́мъ двічі въ се́рце. Вона́ та́к и згорі́ла, да ка́же: »Вонó гу́ляє; я ёго на по́лѣ по́ясомъ при́п'я́ла».

И пішла́ слідо́мъ за Петро́мъ, на́че не своїми.

Ха́ту непричи́нену поки́нули. Я й у́хо приложи́ла; се́рце въ ме́не тільки те́хъ-те́хъ!

Постанови́ла вона́ обіда́ть на ста́лѣ, да вже я́кось безъ приви́ту, їй и въ ду́шу не йде́: сло́во не та́к-то мо́витця. А чува́ть було́ по лю́дяхъ, що вони́ живу́ть собі мовъ ри́ба зъ водо́ю; тільки я щось поміча́ла, та мовча́ла. Се́ впе́рше чу́ла та́кі незва́жені речі.

Вона́ вже до ёго и те́ и се́, да ба! сама себе́ не розва́жить.

Вінъ, тро́хи одійшовши, примі́тивъ вели́кий смѣто́гъ на ви́дѣ въ Параски́, да й спита́въ — та́к щире́нько:

— Чомъ се ти не іси, Парасочко? хиба пообідала?

— Ні.

Сказать би пообідала: лишенько жъ, якъ же ёго обманіти?

— Чомъ же се?

— Такъ.

— Чогó жъ се? чи не зобідивъ тебе хто, Парасочко?

— Ні.... такъ.

Жаль-ій зробилось ёго; жаль сказа́ти, що ти мене, Микóлочку, улúчивъ якъ стрéлю зъ лúка,—бо вінъ на не́ї яснéнько такъ згáи-нувъ: а все такі въ серці щеміть. У насъ не такъ и бійкою, якъ слóвомъ діймешъ. Іногді траплялось, що вінъ її дúже на́лає, хочъ и безъ людей; дагъ послі якъ одйде, пéстити бу́ло її всякъ: и голúбка мо́я вірна́я и ожинко пóвна́я и перепі́лко мо́я утíшна́я: на́че ёму́ рідна́ ма́ти на́ ухо шепче. А якъ ко́лі загорі́тця, то й хáта ма́ла. Бу́ло ви́плачетця Парáска у ко́мóрі, ви́плачетця дóбре, а одъ людей въ тайні хорони́ла, що щиміть сéрденько: пощиміть, да й забу́ла Парáска. Лю́бо зновъ у їхъ и хóроше у осéлі, мовъ со-ловéйки щebéчуть! Парáска зновъ весéла и гомонли́ва и приві́тна: й радіє дитині́ и чoлoвiкoві. Тільки вже що дальшъ, то вінъ її то тимъ, то сiмъ та й шнигнé, а якъ ко́лі, то й при людяхъ. Пóслі вже не скóро, не скóро, списáла вона́ мені́ якъ на долóні своé життє, а то все бу́ло одмовля́етця. Чи за дитину́, чи за стрá-ву, чи за хлiбъ, що зда́етця ёму́ не вда́сь, да й заході́тця; такъ що вже у Парáски й но́ги трúсятця. И вже нема́ въ ёго ни́жнього слóва до не́ї: старáетця вона́ якъ мóга; дúмає: «Щó це я така плóха зробі́лась! не тільки чoлoвiкъ бу́ло похваля́етця лю́дямъ мно́ю, а й сусiде, спасiбi їмъ, менé не обхóдили дóбримъ слóвомъ... Якiхъ буханцiвъ, книшiвъ бу́ло уда́мъ! поздорóвъ Богъ мо́ю ма́тусю, що всéго навчiда на про слúчай сварли́вої свекрúхи; а вінъ такі́ усé сiпъ да сiпъ!»

У.

— Охъ, мені́ лишечко, кáже, у́бiгши разъ до мене́ въ хáту Парáска. Рука́ въ мене́ бо́ли́ть чо́гось. Учині́, сестри́це, будь лáско, паляни́ці на зáвтра.

А вона́ вже собі́ й віри́ не дойма́є: їй зда́етця, що вони́ вже їхъ не такъ постано́вляє. Щóжъ? и мо́ї не впо́добавъ.

Журитця Параска по-трощку: приміла бѣ дѹшу тудї вдихнула, щобѣ тїльки ємѹ поноровѹ було: нї!... Терпїть вона. Защимїть трощки, да ї забуде. Тїльки оце було дѹмає: «Сєгодні мїй Миколїкѣ такї сердїтішенькїй, нїжѣ учора. Що тамѣ ємѹ-є? хто єго такѣ дратѹє? Я, здаєтця, нїчого ємѹ не заподїяла и милїйшїй вїнѣ менї, нїжѣ свїтѣ Божїй.» Да поглїне на свсїю дитїну да ще ї поцїлує: воно на єго, бачте, скїнулось.

А вїнѣ не знає її дѹмокѣ такїхѣ щїрихѣ про єго, да ї гриміє (було, все те менї поросказує): «У хатї вѣ тебе, Параско, якѣ у сажї; комїнѣ закурївѣ, якѣ у вїшниці.» — «Да сєгодні жѣ субота, а я позавчора їхѣ змивала... Пїйдешѣ пообїдавши наглядати, якѣ єїно скїдатимуть, я ї помїю и комїнѣ помажу разомѣ.» А вїнѣ за шанку да ї лясѣ дверїма.

Я ї стала постерегати: якѣ вїнѣ пзѣ хатї, то я ї до неї. Боже мїй! стоїть Параска середѣ хатї, нї жїва нї мѣртва: »Господи! чи любїть мене Миколо?« каже: »чи такѣ же годїтця грїматї! Я жѣ єго не зобїдила нї чимѣ, а колі хотїлось ємѹ, щобѣ я зїразѣ помїла, жакѣ хїба жѣ я колі єго не послѣхала? Чого ємѹ бажалось? Я бѣ усю нїченьку спати не лягла, да все бѣ ємѹ вробїла, чого ємѹ схотїлось. Колі жѣ єго хто дрѹгий зобїдивѣ,—чимѣ же я вїшна? Що жѣ вїнѣ на менє пеню зливаетѣ?« Да вже ї старє на дѹшу спїлило: «А чи можна жѣ такї при лѹдяхѣ не поздорѣвкаться? Чогожѣ се такѣ вїнѣ до мене? хїба ємѹ вдивовїжу, що комїнѣ чѣрнїй, якѣ єго трїсять? Хїба жѣ вїнѣ не бачивѣ, що лавку позавчора змивала и теперѣ хочѣ би такѣ и єѣ Великодню зостались, то... нїхтѣ бѣ и не примїтивѣ, що ї не мїтї. Чого жѣ ємѹ? А вїнѣ же менї такїй любїй, якѣ и пїдѣ вїнцємѣ бувѣ, абѣ ще ї крещїй. Дитїно моє, чого жѣ твїй тато мене нївечить? хїба жѣ я не твоя матї? горенько жѣ мое, лїшенько жѣ менї!»

Да такѣ почала її трѣхи ї марїтї. Почала я до неї приглядатїсь. Говорить, було, говорить, да ї загадєтця. А дївкою сѹму томѣ, я дѹмаю, не пїла ї вїри, що ї є. Було її якѣ ворѣжку пїдсилали до лѹдєй, щобѣ одводїла тѹгу одѣ сѣрця. Такѣ и знїме їснїми очїма, щїрїми речамї.

VI.

Я ї разѣ посїтала на самотї: «У тебе єсть щось важкє на сѣрцї? Скажи менї.» — «Теперѣ,« каже, »пїстѣ, дакѣ чого жѣ

химероди гнати!» А бувало и въ місяці поспитаю: »Нічъ,« каже, »не доспала: хтось на дитину наглінувъ«, да ще й сплюне. Така була!

И за нимъ тоді стали ми примічати, що сміхъ зъ ёго устъ испавъ. А тутъ ще підскочила пригода. Ходивъ по болоту та, втомившись, на купахъ у очереті й заснувъ, дакъ ёму щось и сталося; почавъ кволитись, що въ боку болить. Съ того часу ставъ ще сердитійший. Уже було хочъ и зъ людьми, то не здержитця. Що ні зробить було Параска—усе не гараздъ у ёго. Съ чужими ще постережѣтця, бо ті ёму не спустять, а їй доганяє такъ-що!..

Разъ було якесь велике свято. Такий соняшний день! Парубки, дівчата й молодіці и старі де-які зійшлись за ворота коло панського двора; посіли на колодкахъ; и я сиділа. Біжить Параска изъ коромисломъ широкимъ дворомъ підъ ворота до колодязя, така що куді вамъ! Свято, бачте: парчевий очіпокъ, якъ квітка на голові манячить; плахта на їй—павлінове пірѣ; вишивані рукавчята мають; намітку вже зняла прийшовши зъ церкви. Вітягла води,—ми съ колодокъ гуклемъ на ёї, щобъ насъ напоїла: вона передала намъ відро черезъ перелазъ, щобъ не виходить у очіпку міжъ люде. Ми її кличемо, щобъ виходила до насъ гуляти.

— Добре, каже:—якъ дитина прокінетця, то прийду, а то самого—якъ ёго кидати? Микіли нема дома.

А тутъ и Микіла, легкий на в спо́минъ, иде, за по́водъ коня ведучи зъ гу́щі, напроти́ насъ, узенькою дорі́жкою зъ га́ю: чо́го́сь їздивъ на місто. Поздороввався и съ празникомъ, а тоді до Параски: «Чого́ розбала́калась... тамъ мо́же дити́на зайшла́сь?»

Ще жъ вона не всти́ла зійти́ зъ перелазу, захили́тись одъ люде́й; а вінъ ля́сь пуго́ю зза́ду по дорі́зі якъ на ота́ру; а вона ажъ спі́тикну́лась, мо́й голу́бка, да, забу́вши відро й коромі́сло, зъ одні́мъ відромъ до до́му побі́гла.

И не виходила на колодки. Люде почали бубоніти: »Такъ-то!« ка́жуть: »уі́рва́лась ні́тка Парасці́! Отъ то́бі й коха́на пара́!« Старі хита́ли голо́вами, молоді сті́хли, дівча́та позажу́рєвались; тільки га́й шумі́въ, пташки щебетали.

VІІ.

Прибігла Параска зъ однимъ відромъ до дому, — тільки на дні zostалося: всю вихлюпала. Поставила середъ хати, кинулась не до дитини, а въ комору, излила всю зємлю гіркими; билась, якъ обь дорогу горлиця. »Хай би хто другий, да не ти, Миколочку, наглумився надо мною! да ще й передъ людьми! И тебе и мене осудять, моє серце. Чи я жъ сподівалась, що хочъ одна рісочка, одна слезиночка виכותитця черезъ тебе? Я думала, що й одъ людей за тебе захилюся, мій сизий орле!«

Я побачила, що вона ажъ спотикнулася, — посідила ще кришечку, а далі й пішла собі стіха мовъ у гаї, а тамъ по-за дворомъ, да й до її въ комору. Вінъ тимъ-часомъ коня припинавъ у стійла да сіно закладавъ. Дитина кричить у колісці, а вона собі по коморі убиваєтця да прикладає. И мене не бачить, и дитини не чує. »До когъ жъ мені прихилитись?« каже. »Кому жъ мені теперъ всю правду одкрити? Серце жъ моє не пригорнетця до тебе, Миколочку, очі не зглянутця.« Да такъ зблідла бідолашня, подалась! а побачивши мене, уже й не ховалась. »Лучче бъ вінъ мені«, каже, »голову одтявъ, або утопивъ, ніжъ на мене руку знявъ...« У насъ, бачте, дома безъ людей хочъ вязи зверши. Жінка—якъ та голубка: хочъ и тяжко наругу терпіти, а на самоті все знесе одъ любого чоловіка, покірна буде; а при людяхъ—и не посварієсь!...

Три дні очей не показувала людямъ Параска. Вістереже мене коло дверей, махне мені ведромъ, я й догадаюся: побіжу, воді їй унесу. Параска рідше до церкви стала ходити и гідно убіраться: що въ свято, ту и въ буддень одєжину носить, або що въ буддень, то й въ свято. А вінъ її докоряє: »Коміръ до сорочки не доладу пришила...« Ну, чи єму жъ те знати? и те не такъ, и се не такъ; те не присолене, те пересолене—Господи! Да недівго думавши, и за юнчину насміє и межі плечи стусонє. »И не такъ повиваєшъ дитину, и високо въ голови, и вервечками дуже розмахуєшъ.« Одштовхне одъ коліски, да самъ и коліше: »Не вмієшъ! не хочешъ!«

VІІІ.

Що вона поплакала, що попорвалася такъ гедівъ зо трі або й съ чотірі! Краску зъ лиця зовсімъ звела. Було ще на зорю

не здійметця, вона съ коромисломъ біжить за водою, щобъ людей менше зустрінути, а послі цілий день не вілізе. Отъ же, було й плаче и тужить, и нарекає на долю, а матері ні въ світі не пожаліетця. Оце було коли й мати нагодитця въ такє время, — що ж? де ті й слёзи подінутця! такъ и прогліне, — а ні рісочки, и така собі веселенька, мовъ и нічого. Звісно, жаліє матірѣ. А иноді вінъ їй и бокѣ набьє такъ, що вона біжить одъ ёго бліпъ, и не постерегаючиъ уже, чи зостріне когѣ, чи ні. Більшъ було на те плачетця, що зъ дому горе й радість треба виносити, въ людяхъ вливати. Веселее дівовање зникло якъ сонъ: не пізнати було тієї Параски, що було своїмъ Петрусемъ хвалитця. Було прийде міжъ люде на одну годину, сумна, наче зъ могилокъ, абѣ що. Очінокъ на їй підсунутий угору; волоссе по шії висить; сподниця така якъ ганчірка, а корсетъ новий галаджовий... Зовсімъ її знівечивъ. Хто її не знавъ, що-то була спершу за молодіця, той величавъ її придурковатою. «Нечумазна», кажуть—було про неї, «не хазайка и зовсімъ не приязна. Чи таку бѣ жінку треба було брати прикащенькому синові?» Такѣ то сліпі люде провадили, а її горе ззіло... світъ їй не змілився. Спала зъ лиця дівочька краса, якъ изъ травѣ роса. Більшъ того було що мовчить; и дитина уже її не втішала.

Терпіла, терпіла Параска, плакала, плакала, а впісля — наче щось собі надумала: слізъ не стало, сама зробилась ці весела, ни скушна, да мовъ їй трѣхи съ сѣрця спало; говорливійша стала и очі якимъсь огнемъ чуднимъ загорілись. А Микѣла квѣлитця да й квѣлитця, а сердитий, — то ще більшъ упадає на силі; насілу було говорити, а даі кривне на жінку, да й застѣгне. Такє ліхо! Пройшло ще рѣківъ зѣ два,—поховала Параска и чоловіка й дитину мало не заразомъ. И такъ здаетця спокійненька собі стала: дві чи три неділі и слёзи на їй не бачили; а послі все було тихенько плаче, все плаче. Станешъ було її разважати, — вона й нічого, — слухає, наче й не журитця, — тільки було й скаже тобі: «Э, сестро! за гѣрного пійди, гѣрне й ліхо буде», да такъ же то промовить тее гірке слово, мовъ усі болі її разомъ у сѣрці обізвутця. Оттакъ-то Парасчина краса й здоровьечко сплило и нікому на сімъ світі не знадобилось. Иноді сама було до мене обізветця: «Боже мій, Боже!» скаже було: «якъ мій вікъ молодій спливъ! Ні слави, ні вжитку. Якъ би лишенько скѣлось одъ людей, а въ

господі любо й тихо, то й жалю бь не було. А то—хатне лихо—гірше лихо». Да й замовкне.

Лихо було їй, да й їм у ж не було добра, дивлячись на її смуток. Він у самъ нудивъ світомъ; танувъ, танувъ, — мовчки и вмеръ.

IX.

Плаче було мовчки Параска по їм у, по дитині и по своїхъ молодихъ літахъ, по своїй красі дівочій, по своєму сёрденьку веселому, щасливому; все плаче! Де вь її й слёзи брались! Ажъ страшна стала съ плачу. Отъ мати її перебралась до неї. Бо зь її добра уже не було: корову подбѣть—мімо, хлѣбъ росчїннѣть,—стѣльки наведѣ, що черезъ вѣрхъ діжѣ идѣ; вона не бачить, їй байдуже! Пічъ топѣти—вона й вѣникъ и днѣще и качалку замѣсть полѣна вь пічъ. Лишенько жь наше несподіване й негаданне! Уже й мати, глядючи на неї, кривавими слізьми сходила. Постарѣла, зогнулася, головою хитати почала. Иногдѣ було й не плаче, а тѣльки на Параску вкѣже мовчки, да за своє сёрдце обѣма рукамі вхопѣтца.

Съ того жалю старѣ незабаромъ и вѣпростала місце на сѣмъ свѣті. Нехай царствує! А я вже до Параски перебралась зь своєю сѣмьею, ми жь изъ ёю й дѣвокали. Параска журалась тимъ же ходомъ, якъ и спѣршу: здаѣтца мовъ и жалю їй бѣльше не прибуло, а тѣльки робѣлась зо днѣ на день якоюсь чуднѣнкою, — хай Богъ милосѣрдний нікого не доводѣть! Не стала зосѣмъ нічого тѣмити. Ще на сѣмъ свѣті вона оддѣлилась одъ живихъ. Свѣтъ для неї затмѣвся. Сидѣть собі похнѣпившись, гѣлову внизъ,—на полу, абѣ на долѣвцѣ, нѣги й рѣки простѣгнѣи вподовъшъ,—и не поворухнѣтца. Вѣхудала, якъ мѣцѣ. Чѣсто було лѣде дѣвлятца на неї, хѣтають гѣловѣю й вѣжуть: »До порѣ сѣрденько, злинили — опѣли твоѣ кѣткѣ! прибѣло тебѣ морѣзомъ!» Да опѣ їй и бухѣнчикъ унесѣтъ, а хто полотѣнка на станѣкъ, а хто на рукава. Хто якъ спомѣгѣя (все перѣдъ ёго душѣю бѣде): дають, да все зь такою увагою, чи кѣишикъ, чи паляничку: пѣдѣйдѣ якъ до святої, полѣжить перѣдъ нею, якъ перѣдъ своєю душѣю, уклѣнитца тѣхо й нѣзько зь почѣтомъ и пѣйде собі нічого не мѣвивши, нѣче приложѣлось. Було по субѣтамъ дѣвчѣта молодѣи чергѣю ходѣть, навѣрѣть мѣтлю, гѣлову їй змѣють, сорѣчку чѣсту надѣнуть, приберѣтъ її. Дѣти було

ій квіттокъ, ягідъ понаносять. Боже, якъ коло неї! А якъ хто, то й сплакне глядячи на неї. Усе Бóжа воля! Що бъ то, якъ би от-такóго да не було на світі! а все гáрно да тíхо, да щóбъ убóгихъ не було, а все багáті! то й Бога бъ забули!... А другі ста-нуть, перехрестятця, молитву сотворять и подумаютъ, щóбъ їхъ такъ Господь не наказавъ, згадає де про що, посумує да й однустить, коли на к.го сварився.

А вона собі була тíха, тíха якъ весінній вітерець. Оце якъ нікого нема въ хаті, то вона й голосніше розмовляє. Отъ разъ було люде порóсходились, (се було такъ у жнивá, здається, чи въ косовицю); я дóма була, треба було де-що пошити.

Я собі шию мóвчки, а вона сидить, простягнувши рúки й ноги. Очіпокъ зовсімъ звисъ на очі: волóссе посіялось по шії. У хаті тíхо; їй и здалось, що вона въ хаті сама одна, да й почала бубоніти, не підіймаючи голови; а я й духъ притаїла.

«Щó сé я?» каже: «сижú якъ вьяле зілє поникла! душá мой мовъ одлетіла, сёрце моє вщúхло... Охъ!» да й здíхнула, мой голубка. Да й изновъ почала: «Головá мой важká,—тёмно; ниякá думка не засіє! я мовъ во сні сижú.» Росціпила рúки, и трóхи пальцями повелá себе по видú. «Чи довго мені ще вiгъ свiй коротáти?» да зновъ и вмóвкла. А я, мáтiнко, и не дiшу: тiльки слёзи свої зупинию. Бóже! якъ то вона своє гóренько чýє. А передъ людьми тiлько чудненькою деревiною здається. Прислухаюсь,—вона зновъ: «Чогó мені свiтомъ нудiти? харчúють, зодягáють, незобiждáють. Чи я сижú на лáвi, чи середъ хáти, — всiке мене обiйде, тихенько перестúпить». Да й головою скивну́ла, — спасiбi бъ то, чи щó? Да й здригну́ла: (щось náче зашелестiло). «Чогó мені ще?» каже помòвчавши. «Уже жъ не болiтиме! усé поховáла, усé перебулá. О-о-о-ó! якъ же заекло коло сёрця!». Ухопiлась обомá ружáми, голову одкинула, очі заплющи́ла: «Згадáла, згадáла», каже, «ýсiхъ васъ рáзомъ згадáла! О-о-о!» застогнáла náче крiзь сонъ. А головá нiкне на бiгъ, нiкне, а я нi зъ мiсця, не зорвúсь, náче прикипи́ла. «Щось мені свiтъ мiнитця!» каже, да руки впередъ протáгує и náче когó гóрне до себе. А послi—бебéхъ! До ii... не живá. Я до сусiди. Саме кóни привезли въ двiръ: покликáла чоловiкiвъ, пiдняли, положи́ли ii на пiль: дiти збiглись, полякáлись; приложи́ла я рúку до ii сёрця, ще трóшечки мáетця; до рóта дзёр-

кало приложила—запотіло. Свічку воскову засвітили, запричастили її. Такъ вона ще три дні пролежала мовчки, тільки — водичі мой Явдошка ложечкою у ротъ впускала. А послі, якъ буйніи градини, три слезі викотилось, и не стало дху. Поховали її гърно — не такъ якъ сироту. Веімъ вона була наче родичка. Зібралось людеі, якъ на весілле, — прикладувались до її старе й мале...

А. Нечуй-вітеръ..

ЖУРБА.

Ой саду мій, саду,
Зелений та пишний,
Хто твої кохає
Черешні та вішні?
Роси тебе миють,
Дощі поливають,
Пташки твої віти,
Піснями кохають;
А мині, садочку,
Ні дощі, ні роси,
Ні люде, ні пташки
Щастя не приносять.
Погляну на тебе,
На твій рястъ пахучий,
Та скорій до хати
Да й плачу идучи...
Ти знаєшъ, садочку,
Ти знаєшъ, мій брате,
Була доля-щасте,
Вмівъ и я співати...
Зійде місяченько,
Було, середъ неба,
Козакъ та дівчина
Приходять до тебе;
Під вишнею сядуть—
Вона їхъ прикріе —
Сядять та воркують—
Ажъ серденько мліє.
А въ тебе, зза рясту,
Місяць поглядає,

Та любо да гарно
 Соловей співає...
 Минулось, садочку,
 Друже мій єдиний!
 Козакъ нудить світомъ,
 Дівчина — въ могилі...

1860 року.

П. Кузьменко.

ПОЛТАВЩИНА.

(Из записной книжки 1856 года).

I.

Зеленая Балка.

....Далеко въ небѣ кричали журавли, летали и жужжали басомъ жуки; на селѣ слышались пѣсни, свистъ, ауканье и гуканье; не было шагу безъ звука.

Насталъ второй день Свѣтлаго праздника. Я уже нѣсколько дней въ селѣ Кублѣвѣ, и все время гуляю, вдыхая въ себя весенній воздухъ.... У пруда, я сѣлъ на изогнутомъ деревѣ. Прудъ былъ покрытъ сильною зыбью и всплескивали небольшія волны. Подъ солнцемъ блескъ воды — невыносимый; двѣ-три пары дикихъ утокъ плавали по пруду; вѣтеръ шумѣлъ въ деревьяхъ. Вдали кричалъ угодъ, начинали свистать соловьи. Дѣвчата, убранныя длинными лентами, которыми игралъ вѣтеръ, — въ шитыхъ рубахахъ, въ яркихъ *запасахъ*, — плавно шли и пѣли *веснянки*, оглашая село отъ конца до конца. У шинка были устроены качели; оттуда доносились вскрикиванья подгулявшихъ и звуки скрипки...

Изо дня въ день жара томила всѣхъ; зелень распукалаась туго, хлѣба пропадали; все жаждало дождя, — и вотъ, къ общей радости, нашла туча. Двери и окна въ помѣщицьемъ домѣ затворились; блеснула молнія, загремѣлъ громъ, и дождь ливнемъ облилъ землю. Туча пронеслась; проглянуло солнце, но скоро опять набѣгала туча за тучей, и дождь лилъ какъ изъ ведра...

Вечернее солнце освѣтило разорванныя облака; въ одномъ мѣстѣ проглянуло небо своей покойной голубизной и въ немъ блеснула звѣз-

дочка. Воздухъ былъ тихъ и влаженъ, чистъ и упонтеленъ. Соловыи свистали; зацвѣла черемуха; вода на прудѣ стояла зеркаломъ; два нырка, плавая, вели за собой струю; лягушки пѣли въ два нагѣва; съ молодой зелени падали и хлопали о листья капли дождя; вдали загоралась молнія....

Стемнѣло.... Кой-когда прожужжитъ ночной жукъ, неловко сталкиваясь съ чѣмъ попало; вскрикнетъ въ берегахъ проснувшаяся утка; а пѣсни селянъ разливаются въ воздухъ. Дѣвчата протягивали концы, паробки имъ подтягивали. Когда накрапывалъ дождь, прерывались пѣсни селянъ; только возлѣ господской кухни слышались звонъ балалайки, вскрикиванье и хохотъ дворовыхъ. Едва переставалъ дождь—и снова на селѣ затягивались пѣсни.

Блаженное время! Все, что было тогда кругомъ меня,—жило во мнѣ полною жизнью. Доставало созвучья на все; все восторгало душу; пѣснями я заслушивался, упивался имъ. Утро, вечеръ, дождь, мятель,—все наполняло грудь волненіемъ, которое вырывалось пѣсней, и я пѣлъ. пѣлъ громко и цѣлый день... Въ ту пору, войска тянулись съ одного конца Россіи на другой. На утренней зарѣ, меня разбудила непривычная селу военная тревога. Я отворилъ окно; пахнуло свѣжестью, востокъ загоралъ; еѣрая нижегородская дружина шла садомъ; близъ дома она свернула всторону и пошла большою дорогой, затянувъ: *»Ахъ! да не одна то во полѣ дороженька пролегла!»* Долго я слушалъ эту пѣсню, ловя ея уносящіеся, замирающіе вдали звуки.

Мы сидѣли съ дѣвчатами вокругъ умирающей ихъ подруги и сегодня простились съ нею. Она жила съ управляющимъ—пѣмцемъ; рѣдила; дитя умерло, она грустила, сохла, и вотъ мы ее схоронили.... Бѣдная Марьяна! Еще такъ недавно я съ тебя рисовалъ, еще такъ недавно и такъ твердо ты, слушаясь своего сердца, полная рѣшимости, шла навстрѣчу незаслуженному позору. — Это была уже вторая жертва пѣмца. Годъ тому назадъ такъ же умерла Маринка (*).

Жизнь ваша, бѣдныя созданья, самая грустная повѣсть. Отправляетесь вы со свѣту одна за другой съ тѣми дѣтьми, которыя были

(*) Разсказъ о смерти Маринки помѣщенъ мною во II томѣ «Записокъ о Южной Руси», П. А. Кулиша.

плодомъ вашей довѣрчивой души и—забывается ваше имя... а управляющий—пѣмецъ ищетъ уже новую любовницу, спокойный и безнаказанный...

Я отправился въ село; зашелъ въ *клуню* и встрѣтилъ тамъ одну глубокую старуху; дѣтки играли подлѣ. Мнѣ послали *рядно*—и вотъ бесѣда:

— Скільки тобі годъ, бабусю?

— А Бо (Богъ) ёго зна.

— Бабусю, а бабусю! (*) що, дідъ той, що живе недалёко одъ Явдошки коло проулка, Арапъ той,—старійший відъ тебе?

Старуха оставила пряжу и смотрѣла на меня.

— Арапъ!?. вінъ бувъ ще мальчишкой, хлопцемъ, якъ я була жінкою.

— Скільки жъ тобі годъ?

— А отъ що.... я вамъ скажु приказкою... Я пішла заміжъ двадцяти-двохъ годъ... Чоловікъ старій якъ умеръ, то піпъ казавъ, що ёму було дев'яносто годъ безъ трѣхъ; а женивъ вінъ двадцяті семи годъ... а живу я безъ чоловіка, бачте, якъ вінъ умеръ,—пройшло вже десять годъ безъ одного.

Она продолжала пряхъ; дочь ея, уже не молодая, сидѣла подлѣ и тоже пряха; ребенокъ возился около меня, другія дѣти играли у входа, на солнцѣ. Звали бабусю Тетяною; она еще была въ разсудкѣ и даже охотно пѣла пѣсни, старческимъ дрожащимъ голосомъ....

Ой идуть дівочки.

Да якъ паняночки,

Ой усі въ віночкахъ —

А на молодій да на Марусеньці

И віночка нема.

— Ой молодая да Марусенько!

Де віночокъ діла?

— Ой я вчора та й звѣчора

П'янінька була,

(*) Старуха была глуха.

И склоніла та головоньку, —
 Да й загубіла... —
 Ой узялі да й молоду Марусю
 За—підь білі бѣки:
 Да й укінули да молоду Марусю
 У Дунай глибокий....
 — Оце тобі, да Марусенько,
 За хорѣшу вроду —
 Плавай же ти по тихімъ Дунаю
 Да пий холодну воду.

(Вона струїла байстрѣ, що привелá; а її вівели дівки та й вкінули въ Дунай глибокий... об'яснила мнѣ старуха).

Какая сила и сжатость языка въ этой драмѣ! Сколько достоинства въ народной поэзіи!—нѣтъ лишняго слова, какъ и въ пѣніи нѣтъ лишней ноты. Стариной вѣсть отъ этой пѣсни.—Дунай,—чрезвычайное уваженіе къ дѣвственности,—немилосердная строгость. Теперь, правда, не кидаютъ такой дівчини ни въ Сулу, ни въ Дніпро, но во многихъ мѣстахъ, если дівчина окажется, во время свадьбы, нецѣломудренной, надѣвають отцу и матери хомутъ (и жалко) на шею, водятъ ихъ по деревнѣ, припѣвая срамныя пѣсни, и вымазываютъ ихъ хату грязью. Въ Черниговской губерніи, *плащоватыя* цыганы (т. е. носящіе родъ плащей, и перекочевывающіе съ шатрами, а не тѣ, что носятъ сельскую одежду и живутъ въ хатахъ) рассказывали мнѣ, что у нихъ, когда дѣвушка выходитъ замужъ нечестно, то жгуть колеса у воза ея родителей и, тоже съ хомутомъ на шеѣ, водятъ по шатрамъ, бранясь и насмѣхаясь. У Мордвы и Чувашей сохранилась подобная же строгость. Этотъ обычай сдерживаетъ отъ соблазна, но его гнѣтъ часто бываетъ причиной убіенія незаконнорожденныхъ.

Дочь старухи Тетяны спѣла пѣсню очень—хорошую и по словамъ и по грустному напѣву. Въ ней обозначились характеры мужской и женскій, каждый сохраняя свойственный ему оттѣнокъ. Наущаемый навітами матери, мужъ убилъ жену свою; онъ не боится суда и расправы, не бѣжитъ скрыться по совѣту матери, а вполне раскаивается передъ своею совѣстью и громадою, хочетъ похоронить жену съ честью, совершить надъ душой ея поминки, готовъ дать и коня, и сѣдло, шитое золотомъ, тому, кто разбудитъ убитую.

Мати сина да при людяхъ біла;
 На самоті сина научила: (*)
 Да поїдь, сину, у Прилѹку до торгу,
 Да купи, сину, дротяній віжки —
 Да звязи сѹці ще й рѹчки и нѣжки;
 Купи, сину, дротяну пагайку
 Да бий милу зъ вѣчора до ранку.
 У півночі комора звеніла,
 А п кѣ світу вже мѣла не жива...
 Лежить мѣла якъ ожїна сїня,
 Стоїть милий да якъ папірѣ білий...
 — А що будемо, матінко, робіти, —
 Убївѣ жінку, — ні сѣ кимъ мені жити!..
 — Запрягай, сїночку, білую кобілу,
 Да їдь, сину, вѣ чужю країну.
 — Треба, мати, попамъ сказати,
 Треба її тїло й поховати,
 Треба, мати, громаду збїрати,
 Треба її дѹшу поминати.
 Колибѣ я знавѣ, хто милу розбѹдять,
 Давѣ би їмѹ коня воронѹго
 И сїдѣльце изъ злѹта самоѹго,
 И пагайку, якъ чорну ю галку,
 И попрѹгу зъ великого тѹгу...
 Колибѣ бувѣ матері не слѹхавѣ...

Пѣвицѣ поминлось, що пѣснѣ не конецѣ, да она его не знала.
 Пришла другая жєнщина и прїїїла возѣ насѣ, одно дїтя сосало
 ея грудѣ, другое она обїяла, и вѣ такомѣ положєнїї спїїла слѣду-
 ющюю пѣсню:

Привїавѣ чорнѣцѣ Кузѣмочку за рїдну дїтїну,
 Да й ожєнївѣ на чужїї сторонї.
 Поїхавѣ Кузѣмка у млинїї молѹти,
 Да й заїхавѣ до тѣстї у гѹстї.

(*) По другому варїанту:

Мати сина насїльно жєнїла;
 На пїлїтку невіїтку судїла. Рєд.

Якъ сівъ Кузёмка мовеньку мовити,

А Милашка изъ Одаркою собіри гострити.

Ой сівъ Кузёмочка вечерю уживати,

А Милашка изъ Одаркою въ вікно виглядати.

Да поїдьмо, Кузёмочку, съ хати,

Да поїдьмо въ чисте поле гуляти;

Ой сядь же ти, Кузёмочко, оттутъ підъ вербою,

А ми поїдемо далі на розмову.

Сіла Милашка Кузёмочці сьвати,

А Одарка изъ сокирою шню рубати...

У нашої у Милашечки въ підількахъ мерезжа:

Куді везли та Кузёмочку — кривавая стѣжка.

У нашої у Одарки на застібці стрічка,

Куді везли та Кузёмочку — да кривавая річка.

— Продавай, мій татусенько, волі та корови,

Визволий насъ изъ неволі!

Ой продавай, мій татусенько, волі та телічки,

Визволий насъ изъ темнічки. —

»Продавъ я, мої донечки, волі та корови,

Та не визволю изъ неволі...

Оце тобі, да Одарочко, за твою розмову

Сиди въ піску, да їжъ тузку, да пий холодную воду.

— Вони ёго убили за тее, що вінъ обохъ разомъ любивъ (объяснила пѣвицы).

Я отправился на край села, гдѣ стояла одинокая хатка; плетни вокругъ нея были ветхи; на дворѣ пусто; мужское хозяйство было запущено. Близъ хаты былъ яръ: — здѣсь я любилъ сидѣть незамѣченный никѣмъ и вслушиваться въ бесконечно-грустное задумевное пѣнье молодой женщины. Почти всегда она была одна дома, и работала. Теперь она укачивала ребенка, пряла и пѣла. Веретено гудѣло и наводило невыразимую тоску. Несчастная женщина поетъ, а веретено однообразно стонетъ; прервется стонъ на минуту, и снова вторитъ грустной пѣснѣ. Пѣлась знакомая мнѣ пѣсня:

Да зачула старá мати,

Да по тѣмъ боці сто́я...

»Ой не плачь, доню, не журися,

Бо така твоя до́ля;

Ой полюбила пройди-світа,
 Да при місяцю стоїла.
 — Не я ёго полюбила,
 Полюбила мой мати:
 Ой повеліла мені мати
 Білі рушничкі дагати.
 Чи я въ тебе, мой мати,
 Да хліб—сіль переїла,
 Що ти мені, мой мати,
 За бурлаку затопила?
 Затопила головоньку
 У чужю сторонунку,
 У чужю сторонунку
 Въ безоднєє морі!..
 Ой звязи мені, мати,
 Да китайкою очі:
 Ой веді — топи до річеньки
 У темпінкій пічці;
 Да пристроми мені, мати,
 Щобъ я не зриніла,
 Ой щобъ я сёго горя
 До-віку не знала.

Я оставлялъ занятія и слухавъ пѣсни своихъ подругъ—дівчатъ, которыя въ сосѣдней комнатѣ сидѣли за работою въ пальцахъ, вышивая панскія юбки, воротнички, платки и прочія тряпки. *Петрівки* смѣнялись другими, и часто пѣли мои, въ то время, любимыя пѣсни. Я никогда не имѣлъ исключительно избранныхъ, любимыхъ пѣсень; нравилась болѣе та или другая пѣсня смотря по расположенію духа. Хоръ дівчатъ былъ предестень; мотивъ несся и въ него вливались всѣ маленькія отступленія каждой изъ пѣвицъ. Каждая пѣла по-своему, по собственному вкусу, по сердечному влеченію. На время смолкала одна, прерванная работою, но скоро снова подхватывала пѣсню или на той нотѣ, гдѣ пришлось, или догоняла подругъ, выпѣвая всѣ пропущенныя ею стихи. Хоръ былъ неподражаемый. Однѣ и тѣ же дівчата не всегда одинаково пѣли одну и ту же пѣсню. Какая разница съ хорами ученихъ пѣвицъ, которыя поють стройно, ровно—словно маршируютъ! Дівчата поють потому-что поется. Пѣсня выбирается общимъ располо-

женіемъ духа; тогда—какъ въ ученомъ хорѣ поютъ съ мыслью, что ихъ слушаютъ и чтобъ ихъ слушали. Тутъ хоръ случайный; одни голоса схожіе, другихъ не достаетъ; но отъ этого именно пѣсня получаетъ характеръ правды, жизнь, свѣжесть и прелесть, тогда—какъ тамъ всё подобрано, выравнено, выправлено. Въ этихъ непріятныхъ хорахъ проявился противохудожественный духъ формалистики и солдатчины. Дівочькій наивный хоръ поетъ и вѣрить въ пѣсню, въ ней живетъ всѣмъ существомъ; а ученые хоры поются, чтобъ щегольнуть, и рѣдко проникнуты содержаніемъ. Моя нелюбовь къ хорамъ подобного рода относится не только къ тѣмъ пѣсельникамъ, которые потѣшаютъ публику на островахъ, минеральныхъ водахъ и театраль-ныхъ подмосткахъ; но и къ насильственно—составленнымъ пѣвчимъ при пацскихъ дворахъ, къ цыганамъ, которымъ такъ рукоплещетъ Москва и Петербургъ, и которые такъ блѣдны и непріятны, когда вспомнишь разгульные вольные пѣсни кочевыхъ цыганскихъ таборовъ. Подобные хоры лишены сердечнаго увлеченія и представляютъ собою жалкое перерожденіе народной музыки. Восхищаться можетъ этими хорами только наше общество, оторванное отъ народа и представляющее собою такую же жалкую его пародію, какъ и пѣсни, которыми потѣшается. Глядя на наше общество, узнаешь иногда стихіи того народа, изъ котораго оно вышло, — но переродившіяся, изуродованныя, часто смѣшныя, часто отвратительныя и лицемерныя. Члены его стоятъ особнякомъ равно чуждые народу и цивилизаціи, потому что образованіе понято ими ложно; правильное развитіе уяснило бы имъ, что стремленіе, цѣль цивилизаціи состоитъ въ томъ, чтобы слить въ одно всю разнородную массу элементовъ, изъ которыхъ сложился весь народъ, и продолжать общее движеніе впередъ цѣльной, мощной массой.

То же бездушіе въ пѣніи парадныхъ пѣвчихъ и на клиросахъ модныхъ монастырей: — отъ ихъ аккордовъ, ихъ выученныхъ соло и въ концѣ пѣнья густо—пущенной октавы — такъ и пахнетъ духами. Не такъ пѣли первобытные монастыри, когда соединяла братію искренняя вѣра. Тогда не спѣвались передъ службой, чтобъ хвастнуть стройно—пошлымъ пѣньемъ à l'italien, а пѣли свободно душевныя молитвы; хоръ прерывался хоромъ; пока одни клали земные поклоны, другіе пѣли. Удары въ доску, или звонъ колокола, сливались въ общую гармонію, и имѣли свое осмысленное значеніе. Хоры первобытныхъ христіанъ не пѣли подъ камертонъ; разладъ въ ихъ пѣніи имѣлъ свою гар-

монію; хоръ селянъ не поетъ подъ взмахъ капельмейстера; пѣсня его раздается сама-собою, и въ его вольныхъ переливахъ, въ его нестройности именно та вѣрная себѣ, утонченная гармонія, которую я слушаю и не наслушаюсь. Такихъ наивныхъ вольныхъ хоровъ положить на ноты нельзя; ноты передають мертво; онѣ не въ состояніи передать фizioномію и игру пѣсни. У меня записана звукъ въ звукъ игра бандуриста, но когда мнѣ разыгрывали эти ноты, то рѣдко кто мнѣ могъ напомнить его игру, и я съ досадою слушалъ, какъ игра была точна, вѣрна, безъ фальши, — но въ то же время — мертва, лишена смысла и духовности. У бандуриста жилъ каждый звукъ; онъ собирался съ пѣньемъ, отыскивалъ мотивъ и настраивалъ самого-себя, тогда-какъ по нотамъ мнѣ бренчали отрывисто и безсмысленно. Я уже и не вспоминаю о тѣхъ аккомпаниментахъ, которые придѣланы въ изданіяхъ народныхъ пѣсенъ: они рѣшительно оскорбляютъ и вкусъ и ухо.

II.

ЛЕБЕДИНЕЦЪ. — КОВЗАРЬ ОСТАПЪ.

Я ѣхалъ къ Гр. П. Галагану на освященіе *Будинка*. Сельская дорога вела по житамъ и гречкамъ; пестрѣли васильки и макъ; на толокѣ паслись мериньосы; изъ *будяка*, который лѣсомъ укрывалъ стень, вылетали голуби; наконецъ — черезъ массивные ворота, я въѣхалъ въ чистый и обширный дворъ. Съ-боку стояла бѣленькая хатина, смѣясь на солнцѣ, а прямо передъ глазами былъ домъ съ навѣсами, крылечками, подпорами и пріеѣздой кругомъ всего дома; высокая соломенная крыша укрывала его, а за нимъ возносились пирамидальныя тополи и рисовались густыя купы деревъ. Вербы свѣсили свои пѣжныя вѣтви къ крышѣ и окнамъ. Съ другой стороны дома садъ съ темными аллеями подходилъ къ самому *поддашью* (комната безъ наружной стѣны, которая (стѣна) вставляется только зимою) и аллей его на полверсты тянулись и пересѣкались одна другой; то липовая вся въ цвѣту, то изъ орѣшника, то кленовая, то черемховая, то березовая, то вся изъ акацій. Плодовые деревья, кусты ягодъ, грады земляники раскинулись по всему саду, окаймленному колючимъ терномъ. Послѣ молебна, обѣдни и освященія этого дома (*будинка*), мы обѣдали на старій ладъ, запивали наливками и вен-

герскимъ изъ дѣдовскаго запаса. Всѣ радостно привѣтствовали это старосвѣтское, вновь рожденное дитя. Буднинокъ смотрѣлъ такъ уютно, такъ привѣтливо; своею фizioномією онъ переносилъ насъ въ жизнь давно прошедшую, и невольно порождать во многихъ присутствовавшихъ желаніе сдѣлать и у себя такой же. Зачѣмъ *такой* же? Гр. П. Галаганъ попытался, и очень удачно, воскресить прошлое; всякою мелочью въ домѣ онъ хотѣлъ напомнить намъ жизнь дѣдовъ и прадѣдовъ; это очень похвально, — шагъ все-таки сдѣланъ, но подражаніе, всегда насъ преслѣдующее, явилось и тутъ. Почему бы не сдѣлать шагъ впередъ и не идти далѣе, чѣмъ могли наши предки?

Когда я заговорилъ о томъ, что слѣдуетъ строиться по остаткамъ старины, по вкусу и потребностямъ народа; то немногіе меня понимали, не многіе мнѣ сочувствовали, всѣ почти считали эту мысль за увлеченіе, за дѣло невозможное; но вскорѣ, подъ моимъ надзоромъ и съ моею помощію, соображаясь съ народнымъ вкусомъ и остатками старины, начерченъ былъ планъ каменнаго малоросійскаго дома архитекторомъ И. В. Штромомъ. Я подарилъ планъ графу А. П. де-Б-ну. Мнѣ хотѣлось, посредствомъ этой попытки, устранить тотъ англійскій коттеджъ, который онъ думалъ строить. Удалось ли мнѣ — не знаю.

Мы всѣ ясно видимъ безтолковость нынѣшнихъ домовъ и ихъ разладицу съ жизнью; никто однакожъ не хочетъ изучать настоящихъ требованій, и, основываясь на этомъ изученіи, сдѣлать попытку собственной народной архитектуры. Напрасно думаютъ, что это такъ трудно, что это доступно только гению: — тутъ создавать нечего, все уже давно существуетъ; — нужно только внимательное розысканіе и любовь къ дѣлу. Стилъ — не прихоть онъ, рожденъ климатомъ, мѣстными потребностями, вкусомъ, который, въ свою очередь, образовался подъ вліяніемъ исторіи. Сообразивъ требованія и условія страны, и обобщивъ ихъ, мы получимъ стилъ. Все, что происходитъ не отъ этихъ требованій, — противъ мѣстныхъ условій — непростительная ошибка, — и въ архитектурѣ влечетъ за собой лишнія хлопоты и лишнія траты. Каждый народъ имѣетъ свой вкусъ, свои потребности, — дайте только имъ возможность проявляться, а не подавляйте ихъ.

Чтобы понять народный вкусъ и изучать его, надо обратиться не къ тѣмъ храмамъ и зданіямъ, которые строились иноземными выходцами (они непременно внесли туда свой элементъ,) а къ тѣмъ, которые строились самимъ народомъ. Источникъ народнаго вкуса — его

быть: его-то и должно изучать, вмѣстѣ съ обычаями, обрядами, пѣснями и даже складомъ народной рѣчи. Тогда бездѣлицы, мимо которыхъ проходили прежде, не замѣчая, теперь привлекутъ вниманіе и получать для насъ цѣну. Тогда мы увидимъ народную своеобразность, которая откроетъ намъ глаза на новое дѣло народной архитектуры. Пора, наконецъ, выступить впередъ и предъявить свои права въ этомъ искусствѣ. Пора кончить съ чужеземщицей, почти не имѣющей для насъ смысла. Это не бредъ,—это твердая вѣра въ благое начинаніе и уваженіе къ личности народа. Глядя на *хату*, ясно видишь вездѣ мысль и удовлетвореніе извѣстной потребности. Всѣ въ хатѣ утверждено здоровымъ разсудкомъ; а мы пренебрегаемъ и не замѣчаемъ этихъ проявленій народнаго разума—по той причинѣ, по которой донинѣ не обращали вниманія на самый народъ. Могутъ возразить, что, съ развитіемъ народа явятся въ немъ и другія потребности. Да, правда: цивилизація мѣняетъ все,—частью измѣняетъ и климатъ, проведетъ сообщенія и уничтожитъ разстоянія,—степи засѣетъ лѣсомъ, доставитъ камень въ черноземную полосу, деревянныя подпоры и балки можетъ замѣнить желѣзными и т. д. Но цивилизація не можетъ уничтожить климатическихъ и мѣстныхъ условій исполнѣ; а они-то и составляютъ законъ народной архитектуры; правда также и то, что истинная образованность дорожитъ личнымъ развитіемъ народа, уважаетъ его особенности и сберегаетъ ихъ. Поэтому нечего опасаться, что наши труды бесполезны; обратимъ все вниманіе на разработку своей народности, и этимъ послужимъ человечеству, въ его общемъ развитіи. Другая жизнь и другіе народы намъ менѣе знакомы, и дѣятельность ихъ намъ менѣе свойственна. Кто, не укрѣпленный этимъ взглядомъ, начнетъ строить, то сейчасъ же воспитаніе его,—его иностранныя, стѣснительныя для него же привычки,—проглянутъ изъ каждаго окна, изъ каждой части его зданія; это зданіе будетъ жалкимъ трудомъ и непростительною потерей денегъ безъ мысли. Такъ чужеземщина вездѣ втирается къ намъ и насилуетъ насъ; а мы не имѣемъ ни сознанія, ни твердости освободиться изъ—подъ уродующаго насъ гнета.

Для уясненія народнаго вкуса въ постройкѣ, слѣдуетъ собирать и приводить къ одному знаменателю все, что только можно захватить изъ народной жизни. Образцомъ для общихъ формъ дома должна служить хата, въ ней есть всѣ данныя, во всей ихъ чистотѣ, старосвѣтскіе же *будинки* и *каменицы* должны разсматриваться съ ог-

лядкой, потому что и туда внесена порча. Для архитектурных украшений слѣдуетъ изучать рѣзбу: на карнизахъ, окнахъ, дверяхъ, *сволокахъ*, *млинахъ* и *вытрякахъ*, *воротахъ*, *коморахъ*, подпорахъ, ярмахъ и чумацкихъ *мажахъ*, корѣмислахъ, прачахъ, скамьяхъ, столахъ, солонкахъ, божницахъ, *полицяхъ*, рѣчныхъ *дубахъ* (судахъ); шитье рубахъ, *рушниковъ*, *хустокъ*; рисунки: *платя*, *крашенокъ*, *писанокъ*... и этихъ матеріаловъ безъ конца. Обо всемъ этомъ стѣитъ подумать, этимъ стѣитъ заняться... Но вернемся къ празднику. Съ *рундука* (крыльца) бросали пряники, дарили шапки, платки; народъ только-что пообѣдалъ,—начались пляски, танцы; пьяные упали гдѣ кто былъ, ловко раскинувшись. Я сидѣлъ на *присѣбѣ*, съ своимъ старымъ другомъ *Остапомъ* (*); надъ нами было рѣзное дубовое окно.

— Подивись, Остапе,—рукою обѣлапай,—якъ гѣрно рѣзано вікно!.. Я взялъ его руку и приложилъ къ рѣзбѣ.

— Такъ щожь! на що мені дивитьця? ще пані будуть лаятьця. Що мені дивитьця?... Та воно гѣрно!.. Коли бь було гѣрно й на тѣмъ свѣті!..

Мнѣ была отведена чистая хата. Утромъ, меня разбудилъ шорохъ у дверей: Остапъ ощупывалъ входъ. Онъ вошелъ съ бандурою подъ полой и сѣлъ возлѣ моей постели; женщина, которая его привела и съ которой живетъ онъ, стала у дверей и, подперши щеку рукой, слушала умильно нашу бесѣду.

Бесѣда была коротка; она скоро перешла на думы и пѣсни. Очень жалѣю, что не могу привести тутъ голосъ думы, которую, въ этотъ разъ, пропѣлъ мнѣ Остапъ; но сохраняю ее со всеми остановками (которыя я обозначаю посредствомъ точекъ), такъ ясно передающими состояніе духа пѣвца и глубоко-трогательный смыслъ думы (**).

Ой у неділю та бѣрзо рѣно—порацѣнько,

Ой то не въ усі дзвѣни дзвѣнили,

(*) Портретъ бандуриста *Остана Вересая* находится въ числѣ рисунковъ (именно XIII-й) *Живописной Украины*. Біографическія свѣдѣнія объ немъ помѣщены въ августовской книжкѣ *Основы*.

(**) Я записывалъ обыкновенно слово-въ-слово, буква въ букву, не позволяя себѣ никакихъ поправокъ, и потому читатель не рѣдко встрѣтитъ въ пѣсняхъ ошибки противъ выговора и языка; но самыя ошибки весьма важны въ этнографическомъ отношеніи. *Л. Ж.*

Як у крайньому домі отець и мати томонили,

У чужу сторону сина випровожали:

« Ой иди жь ти, сину, между люде,

Бо тамъ тобі лүчче буде!»

— Якъ то мені, мати, не хотілося

У чужій стороні пробувати;

Будуть мені *прошєниемъ* називати.

До то сестра старша коня веде;

Сестра середүлша збрюю песе;

Найменша сестра брата випровожает,

Словами промовляє,

Гірко слезами ридает...

« Братіку мій милий,

Якъ голубонько сивий!

Відкиля тебе, братіку, вь гості виглядати?

Чи зь буйного вою,

Чи зь чистого поля,

Чи зь славного люду Запоріжжя?»

— Ой не виглядай мене, сестро,

Ні зь буйного вою,

А ні зь чистого поля,

Ні зь славного люду Запоріжжя..

Возьми, сестро, жовтого піску,

Посій на білому каменю,

Уставай раненько,

Да поливай пісокъ частенько

Ранніми, вечірніми зорями —

Усе своїми дрібними слезами..

То якъ будуть, сестро, о Пєтру ріки замерзати,

А обь Роздві калина у лүзі білимъ цвітомъ процвітати,

Обь Василю ягоди зржати,

Жовтий пісокъ на камені схожати,

Синімъ цвітомъ процвітати,

Хрещатимъ барвинкомъ камень устїлати:

Дакъ тоді я буду, сестро, до вась у гості прибувати.

Остань остановилея и сказалъ:

(Се, бачте, вінъ гарну казку казавъ; а вона ему й о двіча:

«Яковá я, братіку, у світі стала,
 Що я сёго одь старихъ людей не чувала,
 Щобъ о Пётру — ріки замерзали,
 А обь Різдві — калина у лузі процвітала,
 А обь Василю — ягоди зростали,
 И щобъ жовтий пісокъ
 На камені схожавъ,
 Синимъ цвітомъ процвітавъ,
 Хрещатимъ барвінкомъ камень устїлавъ
 Щобъ—то тоді братъ до сестри у гості прибувавъ».

(Остапъ прервавъ пїньє и игралъ въ раздумї на бандурѣ).

— А ищє жь бо ти, сестро, бо сёго й не догадаєся?

Ужє о Пётру, сестро, рікамъ не замерзати,

Калині у лузі обь Роздві — не процвітати,

А обь Василю — ягодъ не зростати,

И жовтому піску на камені не схожати

Хрещатимъ барвінкомъ камень не устїлати...

До такъ—то мені, сестро, у вашему домі гостемъ не бувати...

Онъ снова игралъ безъ пїнья довольно продолжительно. Въ думѣ ясно выражались суровость и гнѣтъ отца, покорность жены его, которая не отвѣчаетъ сыну изъ боязни, и грусть сестеръ, безмолвно снаряжающихъ брата въ путь. Только юность, забывъ все, даетъ волю своему чувству... Еслибы не было тутъ повтореній, еслибы рассказъ развивался далѣе, я былъ бы не удовлетворенъ. Мнѣ не хотѣлось еще перейти къ другимъ чувствамъ, къ другимъ впечатлѣніямъ. Эти повторенія удерживали вниманіе на главномъ предметѣ и давали время вполне углубиться въ сцену разставанья. Бандуристъ былъ переполненъ чувствомъ; онъ прерывалъ пїньє, продолжая играть въ тѣхъ же мотивахъ и подъ тѣмъ же впечатлѣніемъ. Эти, то переливающиеся, то прерываемые звуки металлическихъ струнъ сильно дѣйствовали на сердце, мысль глубже вникала въ думу, и живая картина носилась передъ глазами.

Остапъ продолжалъ:

Ой то добре, братіку, знати (?) у себе мати,

И у чужій стороні, у дорогихъ кармазинахъ походжати.
 То будуть тебе добрі люде знати,
 Будуть у тебе куми й побратими...

А якъ пришибе, тебе, братіку, на чужій стороні

Злая година,

Лихая хуртовина,

Тоді одречетця одъ тебе усяка названа родина.

Тутъ Остапъ заигралъ проворно и чуть не рвалъ струны...

И куми й побратими,

И товаришъ вірненький...

Начавъ нѣсколько тихо, онъ игралъ уже громче и громче, — и запѣлъ:

Якъ то трѣдно рибі на суходолі,

Звіру, птиці, безъ поля и безъ діброви,

До такъ-то трѣдно на чужій стороні пробувати—

Безъ роду и безъ сердешної родини.

Якъ-то трѣдно изъ сиріи землі білий камінь изняти,

То такъ-то тяжко-важко у чужій стороні

Безъ роду, безъ сердешної родиноньки помірати...

Тутъ Остапъ забувся и игралъ долго, долго. Быть-можетъ, онъ вспомнилъ собственную жизнь, — вспомнилъ, какъ его выгналъ зять, вмѣстѣ съ его же дочерью, изъ его же хаты, и какъ придется ему умирать на чужой землѣ, *безъ сердешної родиноньки*. Онъ игралъ грустно, разрывалъ душу на части. Наконецъ, запѣлъ припѣвъ, обыкновенно заканчивающій думы:

Усліши, Господи, у просьбахъ и у молитвахъ:

Люду царьському (*)

(*) Въ старину пѣли:

Люду гетьманьському,

Народу християнському.

Но съ переменной правления, народъ замѣнилъ это, для него уже отжившее, выраженіе близкимъ и понятнымъ. *Л. Ж.*

И народу християнському.

И усімъ головамъ слухающимъ —

На многі літа,

До конця віка,

На многі літа

До конця віка...

Женщина, которая все время стояла у окна, по окончании пѣнія отошла къ двери и плакала. На нѣсколько минутъ наступило въ хатѣ молчаніе; только было слышно ея всхлипываніе. Поговоривъ со мной немного, Остапъ снова запѣлъ въ ладъ съ ощущеніями, вызванными прежней думой:

Ой горе, горе на сімъ світі жити!

Боронь, Боже, смерті, бѣдетъ Богъ судити. 2.

Якъ чоловікъ здоровъ, до усякъ ёго кохає,

А при лихій годині, ёго й рідъ цурає. 2.

Що при добрій годині — куми й побратими,

А при лихій годині — нема й родини. 2.

А ма́ти стара́я зъ жа́ло умира́ла...

Діти жъ мої, діти, я васъ годувала! 2.

А якъ то трудно а ка́мень жува́ти,

А ще гірше діте́й годува́ти. 2.

А діти на те́е—ніть—ні ма́ло не дба́ють,

Да ще гірше отця́ й ма́тку слова́ми огорча́ють. 2.

Коли́бъ то ми ма́ли у не́бі пробува́ти,

Було бъ же намъ отця́ й ма́тки да й не огорча́ти. 2.

Коли́ бъ же могли ми у не́бі прожива́ти,

Будò бъ же намъ отця́ й ма́тки да й не зневажа́ти. 2.

Кого́ жъ то Богъ любить, того́ й награждає,

А за отця́ й ма́тку Синъ Бо́жий карає!.. 2.

Ой Ісусе мій, Ісусе крижованій!

Утіша́й и поми́луй наро́дъ правосла́вний!

Ой Ісусе мій, Ісусе Назарейський!

Утіша́й и поми́луй увесь мі́ръ христия́нський.

Поигравъ еще немного, Остапъ остановился, опіястивъ руки, вздохнуль и сказаль: «Честь Богу и хвала!.. Ся пісенька до ліри славно. Боронь Боже, яка гярна!»

— Остапе, давно вже, підь Погтавою, дідь співавъ мені на сей гласъ пісню про смерть. Вона починіалась такъ:

Ой уже смерть до воріть приходить: —

Ой не хочетца умерать мені:

Діти мої, да просіте ви її,

Що бъ менє молодого не взяла собі?

Чувъ ти сю пісню?

— Ні, не знаю... ні, не чувъ.

— Жаль, а гарна пісня. Дідь мені співавъ, співавъ та й заплакавъ.

Остапъ захохотавъ.

— Що жъ, *вінъ* заплакавъ, а не заплакали *люде*?!... ха, ха, ха!..

— Чи давно вже ти осліпъ, Остапе?

— Мені було годъ чотирі.—Колибъ я осліпъ більшимъ, тоді бъ я знавъ, що такє сонце та огонь, та й якє воно — красне або жовте; ато я нічого не знаю. Се, бачте, мені розказують отецъ та мати, що такъ було: (літъ десять якъ умеръ отецъ, а мати пятнадцять — я їхъ й поховавъ у Калюжицахъ)... Обучавсь я въ Лохвицькімъ уїзді, у старика, гратъ и співавъ, да й вінъ вже вмеръ. У мене є дочка, — тамъ же, у Калюжицахъ. Я до єї зятя—приймака прийивъ, та вінъ ставъ мене зневажати, худими словами називати; та, напоследокъ, и сказавъ дочці, щобъ вона мені не давала й їсти, и що коли вона буде йти до батька, то вінъ їй голову одрубє. Такъ я жалувавсь Дмитрію Івановичу, да.. Богъ їмъ судья! покинувъ їхъ, да й пішовъ блудить, та сюди й зайшовъ житъ. Дай, Господи, щастя панамъ, що милують... Якби я бувъ роботящий, то зять би мене уважавъ...

— Що жъ, ти ніколи не бачишъ ні зятя, ні дочки?

— Ні.

И онъ заигравъ:

Котїлися вози зъ горі,

На долині стали,

Любилися, кохалися,

Да вже й перестали...

Потомъ переставъ игратъ и сидѣлъ, сложа руки.

— Остапе, чи було бъ лѣчче, колибъ ти бувъ видющий? Мені

здається, що такъ краще. Теперъ ти вільний, а тоді заробляв би гроші панамъ, або ходив би що-дня на панщину.

— Вамъ здається, що наша жисть краща?... ні.. наша жисть, темних людей, погана; дорожше очей нема в світі нічого... Куди пройти треба, то найми,—проси, щобъ провели, куди треба. У хаті холодно: — друзі що бачать, вони підуть в ліс, нарубують та й топлять; а мені не можна такъ: тягайся по світу в митіль, п'я морозъ, зароби гроші, та найми наймита, щобъ дровъ нарубав да привіз, та затопив пічъ,—як у пана; а там знову роби, щобъ топить. — Хазяїнъ, бачте, наймавъ гратъ на весілля, — я їмъ поставив на 20 копієкъ горілки, а вони прошили ще й мою гречку.

— А де твоїй поводитір, Остапе?

— Та вінъ теперъ ушився, та лежить як мертвий.

— Якъ!... вінъ же ще маленький?

— Воно не дуже мале; се не той вже поводитір, що ви знаєте: той утік; вінъ лінивий, нічого не хоче робити, ні гратъ, ні співати; звісне діло, — я его ударив, для его ж пользи, а він и втік до батька та до матері; вони его б'ють. *Гарна мазана п'ляниця, а не дитина.*

Остапъ, бажаючи підтвердити свої слова и сильніше закріпити ихъ в своїй вѣрѣ, сказавъ:

— Усе такъ було, якъ кажу. Коли я брешу, то бачте — я не бачу, то колибъ ще я й онімів! Отъ що!...

— Треба тобі навчати другого хлопця...

— А якъ же! Треба ихъ навчати. Усе жъ вони кускомъ хліба розживуться. Я, слава Богу, хочъ погано, та граю на бандурці, а якъ не вмів би, то пропавъ; хоть візьми та в воду и лізь. Воно добре, що дають навчати сь молодства, отъ я—що почую різивъ зо два, то вже й заспіваю. Пісня хороша, якъ гласъ хороший; якъ-ноки я бувъ молодшимъ, то бувъ у мене гласъ—такъ—такъ! А теперъ не то,—літа проходять, не такъ співаю, зубівъ нема.

Его сожительниця, стоя у дверей, разхваливала поведінку свого Остапа; она между-прочимъ говорила: отъ у мене в хаті двоє синівъ сліпихъ, да якъ вінъ стане молитися у вечері за людей, що ему дають милостину, — то якъ почне молитися та поминати, такъ мої діти плачуть, и я плачу... А люди рѣмствують!

Остапъ сидѣвъ, сильно задумавшись, перебирая на бандурѣ пѣсню за пѣсней. Сурове его лице виражало много мысли. И вотъ онъ

зап'яль стиха. Входя все болѣе и болѣе въ смыслъ пѣсни,—съ каждымъ стихомъ онъ воодушевлявся, и сп'яль превосходно мою, всегда любимую пѣсню, которую я только отъ него и слышавъ: «Немá въ свѣті правди!» Тѣ стихи, которые Остапъ повторять, я отмѣчаю; тамъ, гдѣ онъ прерывавъ пѣнне и только игралъ, я ставлю точки:

Нема въ свѣті правди! правди не зійськати!

Ужé теперъ правда стала въ неправді жити.

Ужé теперъ правда у панівъ въ темниці!

А щира неправда съ панáми въ свѣтлиці. 2.

Ужé теперъ правда у панівъ у порóга!

А щира неправда—сидить конецъ стóла.

Ужé теперъ правда у панівъ підъ ногáми!

А щира неправда сидить изъ панáми.

Ужé теперъ правду ногáми топáють!

А щирó неправду мéдомъ—вино́мъ напова́ють.

У́е теперъ правда у панівъ у до́лі!

А щира неправда въ до́брій волі.

(У неї гроші є, такъ її й воля, об'яснивъ Остапъ).

Ужé теперъ правда, правда умирає!...

А щира неправда—весь свѣтъ пожирає!...

Ужé теперъ правда, правда вже померла!...

А щира неправда—увесь свѣтъ пожёрла!... 2

Нема́ въ свѣті правди! правди не зійськати!...

Тільки въ свѣті правди—якъ отецъ, рідная мати. 2.

Були колись дітки,—стали сирітки,

Не мають вони помічі собі ні відки.

Плачуть вони́, плачуть, не можуть пробóти,

Своє́ї рідно́ї ма́ти не можуть забóти.

Де́жъ то її взяти? Її увидіти?!...

Її ні кушати, а ні заслужити!

Весь свѣтъ исходити—правди не зойщити!...

Ой орлице—мати!... Де́жъ намъ тебе́ взяти?...

Тебе́ ні кушати, а ні заслужити,

Весь свѣтъ исходити—правди не зойщити!...

Хотя бь то ми мали ангельскіі крили,
 То ми бь полетіли, тебѣ увиділи!
 Бо вже конець віку уже приближився...
 Хочь рідного брата теперь стережися. 2.
 Изъ нимъ въ сѣду стати, правди не зійскати!
 Тільки срібломъ, златомъ панівъ насичати.... 2.

Которий би могъ чоловікъ а ще правду сполнити,
 До дасть ему Господь зъ небесовъ що день благодати.
 Бо самъ Господь святий—правда, соміря неправду,
 Сокрушитьъ гордіню, вознесетьъ сватіню,
 Отиніи до віку, отиніи до віку!

Остапъ и самъ любилъ эту цѣсню; прощѣвъ ее, онъ говорилъ:
 «якъ у ярмарку станешъ її співать, то пані й одойдуть... вони її
 не люблять!... теперь більшъ брехнею живуть!... теперь же воно и
 правда е!... Бачте, менѣ побіли *титарь* (церковный староста) та
 кучеръ... да панамъ набрехали и менѣ жъ зробили виноватимъ... Бѣ-
 де Богъ судити... Обь сій правді, якъ хидишъ по селѣ та заспівашъ,
 то много людей плачуть. Теперь такъ стало, що братъ брата ненá-
 видить... Усѣ хоче, щобъ ему було, а потомѣ не було... Ти, каже,
 молотишъ, — ти, каже, бачишъ (*)... Ахъ Бóже мій, Бóже мій!...

Тутъ Остапъ заемѣлся и заигралъ на бандурѣ... Кончилъ и
 громко вздохнулъ: охъ!

Пѣсня о правдѣ и неправдѣ, была нѣкогда сообщена мною П.
 А. Кулишу, которымъ и помѣщена въ *Запискахъ о Южной Руси*;
 но мнѣ кажется, что, передавая ее здѣсь съ остановками и повторе-
 ніями бандуриста, я передаю ее осизательнѣе.

Не много погодя, Остапъ снова взялъ въ руки бандуру и снова
 началъ:

Пресвятая Діво-мáти, поміщице на́ша!
 Помагай намъ, нещасливимъ, когда мѣлость тво́я. 2.

(*) Остапъ, для молотбы, нанималъ наймита, *какъ панъ*, по его выраже-
 нію; но дѣло работника, кромѣ молотбы, состояло еще и въ томъ, чтобы
 подкладывать снопы подъ цѣпъ Остапа, который тоже молотилъ. Вслѣдствие
 этого и былъ на селѣ слухъ, будто бы Остапъ—зрячий. Л. Ж.

Ти бо еси первородна; бо Ти перва й зачатá;
 Передъ ангела ажъ до неба Ти одъ пола взята.
 И въ Бóга создана грішнимъ помагáти,
 Бо Ти можешъ Христá й Бóга за миръ ублагáти
 Ублагáй, Царице, у престóлахъ Егó,
 Создáтили неба й землі у Сіна Твоего.
 Алилуйя, алилуйя, слава тобі, Бóже;
 Не забудь насъ, Владічице Марія Господже!
 —Не забуду, всігда буду ще й до Сіна моліти;
 А тільки ви перестáньте Господа гнівíти.
 Не забуду, всігда буду ще й до Сіна благáти,
 А тільки жъ ви перестáньте гріхівъ доставáти.
 Бóде імя Господнее вся преблагословенна
 И во віки віковъ, амінь, усі превозношенна.

Затѣмъ, пѣсни, уже не божественныя, стройно, мягко лились у него съ бандуры, а голова его все еще была серьезна и задумчива; но вдругъ онъ дернулъ рукой струны и на секунду остановился. Снова машинально заигралъ, игралъ долго; лицо его стало проявляться; онъ улыбнулся, бросилъ игру и вздохнулъ.

Я ему началъ читать *Україну*, П. А. Кулиша. Остапъ обрадовался, услышавъ, что ошователь Запорожской Січи былъ тоже Остапъ. Очень ему нравились походы козацкіе, правилось то, что шли на войну по своей волѣ. Когда я кончилъ чтеніе, Остапъ вздохнулъ и сказалъ: «Добре було! чому тепѣрь нема?»

Далѣе я ему прочелъ думу про смерть козака-бандуриста, гдѣ такъ картинно изображена смерть кобзаря въ степи, послѣ сраженія, и прощаніе его съ своей бандурой. Остапъ заплакалъ, ошупалъ бандуру, и сказалъ: «Колі бѣ не розбѣлає!... Когó іноді розвеселіишъ, когó засмѣишъ... Хотъ жінка: пішла, и нема її! А бандуру візьмешъ підъ полу; куді ни підешъ,—такъ бандура дасть грóші... Якъ же її не жалко?... Кому ти достáнеєся?..»

И снова заигралъ мою, тогда любимую, пѣсню:

Скажи, скажи, сѣрце, правду —

Нехай же я буду знáти:

Чи зъ великою мині радістю

Та до тебе прибувáти....

И продолжалъ играть далѣе безъ пѣнія...

— «Можна ще жалібнійше заспівать»...

И чудесно спѣвъ эту жу пѣсню, онъ вдругъ заигралъ веселаго козачка. Потомъ:

Добрі вечірѣ, дівчино, чи ти спишѣ, чи ти спишѣ?

Ой дай мені паляницю, або книшѣ, або книшѣ.

.

Ой дівчино, дівчино, відчини, відчини:

Самá собі кривдоньки не вчини, не вчини.

—Не б́ду я, казаченьку, одчиняѣ, одчиняѣ

Бо ти б́дешѣ, с́рденько, почувáѣ, почувáѣ. 2.

Ой не б́ду, дівчино, не б́ду, не б́ду:

Заспівáють півники,—я й піду, я й піду...

Ой изійшовъ місяць и зор́я, и зор́я:

«Бувáй, бувáй, дівчино, здорова, здорова!...

Далѣ Остапъ только игралъ.

Въ слѣдующей книжкѣ я сообщу ноты одной думы, которая находится между собранными мною пѣснями. Долго не могли попасть на фортепіано въ тонъ бандуры; Остапъ нѣсколько разъ повторялъ намъ мотивъ; наконецъ, видя, что я не довольствуюсь приблизительной съ него копіей, остановился, и велѣлъ намъ взять нѣсколько отдѣльных нотъ. Когда это было исполнено, онъ настроилъ свою бандуру въ одинъ съ нами тонъ, и до-тѣхъ-поръ не бралъ слѣдующей ноты, пока мы совершенно-вѣрно не передавали ее на фортепіано и не записали; тогда онъ заставлялъ насъ играть и самъ игралъ на бандурѣ. Провѣривъ подобнымъ образомъ и не найдя уже болѣе ошибки, Остапъ остался нами доволенъ.

Остапъ особенно хорошо пѣлъ эту думу, когда воспоминалъ свое семейство, и всегда прерывалъ эту думу плачемъ. Онъ, сколько я замѣтилъ, избѣгалъ случая пѣть ее при другихъ.

Кстати расскажу, какъ бандуристъ учитъ пѣть и играть *новодиря*. Я самъ узналъ на собственномъ опытѣ приемы этого ученія, взявъ урока два у Остапа на *лирь* (бандура казалась мнѣ слишкомъ мудреною). Бандуристъ сажаетъ рядомъ съ собой ученика, даетъ ему въ руки лиру, кладетъ ее какъ удобно для игры и устанавливаетъ

руки ученика на мѣсто. Затѣмъ, бандуристъ своей лѣвой рукой беретъ его лѣвую же руку, и обнявъ ученика черезъ спину, накладываетъ свою правую на его правую руку, такъ, чтобы каждый изъ его пальцевъ приходился на соответствующемъ пальцѣ ученика. Установившись такимъ образомъ, начинаетъ своей лѣвой рукой вертѣть лѣвую руку ученика, а правой перебираетъ съ нимъ вмѣстѣ клавиши. Это продолжаетъ учитель до-тѣхъ-поръ, пока наловчитъ и разомнетъ пальцы ученика; послѣ того, онъ заставляетъ его—самого играть ту же самую пѣсню, приказывая ему со всемъ вниманіемъ прислушиваться къ игрѣ учителя, (который въ то время беретъ такой же инструментъ и играетъ ту же пѣсню).

Я часто видѣлся съ Остапомъ; бесѣда съ нимъ доставляла мнѣ полное удовольствіе...

Какъ часто, Остапъ, я тебя вспоминаю, — какъ часто душа моя ищетъ бесѣды съ тобой, и какая грусть овладѣваетъ мною при мысли, что я далекъ отъ тебя и не скоро уже услышу звуки твоей чѣудной бандуры!

Когда стемнѣло и началъ выплывать красноватый мѣсяцъ, я оставилъ будинокъ Гр. П. Галагана и всѣхъ добрыхъ знакомыхъ; народъ, еще хмѣльной послѣ праздника, бродилъ партіями и пѣлъ; я сѣлъ въ экипажъ и отправился обратно въ свое пристанище.

Дороги, проторенныя селянами, насъ не сбивали съ пути и мы ѣхали по степи — какъ съ компасомъ. Вотъ и знакомая крутая гора, по которой я прошелся пѣшкомъ; потомъ брелъ въ вербовой аллеѣ по гати. Вѣяло свѣжестью утра; свѣтъ мѣсяца пришелъ въ уровень съ свѣтомъ начинающагося дня; настали утреннія сумерки. Я подъѣзжалъ къ хутору. Крыши хатъ, верхушки садовъ и лѣсовъ окрасились восходящимъ солнцемъ; зашѣли пѣтухи; зарумянилось небо. Люди еще спали. Я прошелъ подъ навѣсъ коморы, и на мѣшкахъ заснулъ крѣпкимъ сномъ.

Л. Жемчужниковъ.